

Колискова для Софії
Ніна Фіалко

Діана, Тамара і Наталя, вирвавшись із провінції, приїжджають до Києва. Для кожної це шанс вибороти щасливе життя без поневірянь і скрути. Знайомство із солідним агентом клініки сурогатного материнства Жорою обіцяє світлі перспективи і майбутнє мрії. Наталя закохується в Жору, не підозрюючи про справжні наміри чоловіка. Тамара виношує дітей для українських родин, поки її мати не долучається до такого «легкого» заробітку. А Діана стає сурогатною матір'ю для пари американців. Народивши, вона допомагає транспортувати двійнят Андре і Софі на інший континент, проте її кидають у чужому аеропорту без грошей і документів. Діана мусить боротися за виживання й повернути те найдорожче, чим хотіла легковажно заплатити за фальшиве щастя, – своїх дітей...

Ніна Фіалко

Колискова для Софії

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»

© Фіалко Н. І., 2020

© Depositphotos.com / avk78, обкладинка, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2021

Непередбачувана подорож

З прочиненого вікна повіяло вранішньою прохолодою. Поміж поодинокими хмаринками пробивалися перші промені весняного сонця, віщуючи погожий день. Жінка солодко потягнулася на ліжку, але не поспішала вставати. Благополучно звільнившись від «обов'язку», тепер мала можливість іще

кілька днів під наглядом лікарів відпочити. Про клієнтів цієї установи, у якій вона перебувала, дбають краще, ніж про власних дітей... «Ой, не туди думки свої спрямовую, – схаменулася вона. – Поживу мрією, бо вона, як вільна птаха, лине туди, де найменше шансів для її здійснення». А раптом! Хто не ризикує, той не смакує шампанським. Скільки разів уже обпікалася на тому, що ризик не виправдовував сподівання, але вірила, що хоч раз у житті має поталанити. Від суперечливих думок розпирало голову. Сьогодні вона почувалася вільною і була задоволена собою. Трішки терпіння – і можна буде перегорнути ще одну сторінку свого грішного життя. Чому грішного? Хіба вона когось убила чи обікрала? Ні! Вона подарувала щастя іншим людям. Це по-християнськи – робити когось щасливим! Тепер чекала, коли і її доля всміхнеться...

Важко дати точне визначення цьому почуттю, бо людині для повного щастя завжди чогось не вистачає. В одних є гроші, гарна робота, маєтки, а не чути в домі дитячого сміху – і вже мало не катастрофа. В інших діточок, як на небі зірочок, а в родині смуток, бо нема достатку. Ще людство не придумало, яким чином урівноважувати ці дві проблеми, щоб у світі ставало більше щасливих людей.

Як не дивно, але в багатьох сім'ях до інших додалася проблема народжуваності. На початку двадцять першого століття мрія народити «свою» дитину, виношену в жінці-інкубаторі, для бездітної пари стала реальністю. Законодавці деяких країн досі ламають списи – ухвалювати закон про сурогатне материнство чи ні? Проти прихованої «торгівлі людьми» виступає не тільки церква... В Україні останнім часом права та обов'язки людей настільки нівельовані, що стирається червона лінія, через яку переступати не можна. Правильні вчинки ті, які не заборонені законом. Українські законодавці своєю «невтомною працею» залишили стільки вигідних для чорного бізнесу лазівок у старих канонах, що при нинішньому «гуманному» правосудді ми й стали єдиною країною, де на так званих законних підставах одні заробляють чималі кошти – інші щасливими повертаються з дітьми додому.

Чи переймалася світовими проблемами жінка, яка після дев'ятимісячної важкої роботи нарешті звільнилася від плоду й почувалася вільною? Її сьогодні гнітила лише одна думка: попередити свою маму, що повернеться додому лише через тиждень, а може, і ні?... Навіть подрузі завчасу не хвалилася, скільки заробила грошей цього разу, бо обіцяне згідно з договором мали виплатити лише сьогодні. Не любила невизначеності, а особливо прив'язки свого життя до чужих рішень. Колись гадала, що своєю долею вона сама керує, а недавно зрозуміла, що, наважившись раз взяти участь у програмі сурогатного материнства, стала залежною від багатьох факторів.

Учора оглядав лікар і сказав, що найбільша проблема для породіллі в тому, щоб вона змогла правильно і вчасно припинити лактацію. Для цього дав пачку відповідних ліків і вважав, що його місія завершена. Альбіна – завідувачка клініки – за тиждень до пологів запропонувала недавній породіллі додатковий заробіток, який ґрунтувався на тому, щоб після пологів вона не поспішала зупинити лактацію і на кілька днів зберегла молоко в грудях.

Щасливим біологічним батькам, яким вона народила двох дітей, не терпілося зі своїм скарбом якомога швидше потрапити додому. Вони розуміли, що благополучно переправити лайнером через океан малюків без грудного молока

буде досить складно. Політ довгий, а новоспечені батьки без елементарних навичок догляду за малими дітьми були невпевнені, що впораються з ними. Біологічна мама – жінка середніх літ із жовтуватим обличчям і синцями навколо очей – уперше пригорнувши тепленькі тільця до серця, відчула приплив материнських почуттів і готова була небо для них прихилити. Іноземку вже не цікавили ні здоров'я тієї жінки, яка цим крихіткам дала життя, ні додаткові витрати на її переліт. Радість переповнювала її ество, і здавалося, що на шляху до щастя жодних перешкод не буде.

Подружжя вже місяць перебувало в Україні й прагнуло чимшвидше повернутися на батьківщину. Документи на законне право володіння дітьми мали на руках. Затримка виникла з отриманням візи на тимчасовий виїзд сурогатної матері. Благодатна українська земля! За гроші тут можна вирішити питання будь-якої складності! Отримати біометричний паспорт і візу – дрібнички порівняно з іншими.

Груди породіллі розпирало від молока, і треба було зцідити, щоб не завдати своєму здоров'ю непоправної шкоди. Примостившись біля умивальника, почала розминати груди. За цією процедурою жінку й застала Альбіна.

– Привіт, Соню! Приємно працювати з дисциплінованими людьми!

– Ще було б добре, якби і я такої думки була про вас, – не підводячи голови, дорікнула та.

– Не збурюй хвилю, бо я ось принесла гроші. Можеш перерахувати, – поблажливо мовила Альбіна й поклала на тумбочку пачку купюр.

Соня заховала груди в пазуху й жадібно вхопила пакунок. Попередня робота навчила її швидко вправлятися ще не з такою сумою грошей, тож за хвилину гроші були пораховані.

– Згідно з договором тут мало бути більше, – незадоволено зауважила жінка, з презирством глянувши на свою добродійку й винуватицю різних непорозумінь.

– Райське життя в цьому маєтку договором не прописане, але ж і не я його маю оплачувати! – вибухнула Альбіна й відійшла на безпечну відстань. Не була впевнена, що в клієнтки не погіршився психічний стан і вона не кинеється на неї.

– За додаткову роботу хто платитиме? Чи ви гадаєте, що я даремно оце себе мордую? – запитала Соня, скривившись від болю в грудях.

– Частину оплачую, а решту отримаєш від Альберта після приземлення в аеропорту.

Альбіна не хотіла псувати стосунки з клієнткою, бо вона хоч і жадібна до грошей, але поступлива, то, може, ще доведеться зустрітись. Таких фірм-інкубаторів, як у неї, чимало, тож шкода втрачати перевіреного клієнта. Поспішила повідомити, що вже є паспорт і необхідні документи для виїзду. Навіть порадила не класти всі гроші в банк, бо в чужій країні всяке може трапитись і на дріб'язкові витрати завжди бажано мати готівку.

– Ти англійську мову хоч трохи знаєш? – поцікавилася Альбіна.

– Трошки більше шкільної програми. Альберт обіцяв відправити мене додому найближчим рейсом, то навіщо звідси брати гроші, якщо він там мені повинен виплатити залишок домовленої суми, – не погоджувалася Соня, знаючи, що в дорозі гроші також небезпечно мати.

– Надіюся, що він людина порядна і вчинить так, як обіцяє. Та все ж дорога далека, навіть дуже далека... Не нарікай потім, що тебе не попередили... – мовила Альбіна, маючи на думці свої переконання, напевне, із чийогось досвіду.

– Хочу, щоб уже все скінчилося. Скучила за сином, і набридло всіх обманювати... То коли летимо? – перепитала Соня.

– Сьогодні завершуй справу з грішми, бо за моїми передчуттями це станеться завтра. Літак близько десятої години, а ще ж треба доїхати до Борисполя і вчасно зареєструватися. Не гайнуй часу! – перейшла на командирський тон Альбіна й рушила на вихід. Зачиняючи двері, попросила: – Зателефонуй, коли повернешся!

Залишившись наодинці зі своїми думками, Соня з подвійною затятістю зціджувала груди й міркувала, що необхідно зробити перед відльотом: покласти на картку гроші, зателефонувати подрузі й навідатися в орендовану кімнату. Думки вихором кружляли навколо помешкання, у якому чимало добротних речей, котрі зникнуть, якщо вона вчасно не повернеться.

Майже дві неповні пачки доларових купюр, отриманих сьогодні, чомусь не збурювали кров так, як це відбувалося першого разу. У душі жевріла надія, що цього разу вона таки побачить дітей, яких виносила. Минулого разу навіть не показали, і вона досі шкодувала, що не наважилася без дозволу зайти в дитячу палату й не спробувала відшукати своє. Чи відчуло б серце рідну кровинку, адже того маленького чоловічка, якого вона народила, гріє її кров. І що б не говорили палкі прихильники сурогатного материнства, які доводили, що це лише один зі способів продовжити чийсь рід, Соню не переконали. Вона розуміла, що це сучасний різновид бізнесу, який важко оподаткувати. Вважала себе сучасною і без комплексів, тому скористалася моментом і завдяки участі в програмі сурогатного материнства вилізла із соціального болота, яке держава протягом багатьох років культивує. Жінка не заморочувалася тонкими матеріями всесвіту й не довіряла медикам. Не вміла щось комусь доводити, але мала тверде переконання, що природа з кров'ю жінки-інкубатора перенесе немовляті не тільки генетичні захворювання, але й риси характеру. Лікарі не відкидають цієї гіпотези, тому й ретельно збирають інформацію про предків клієнтки. Та чи все в бізнесі відбувається чесно і чи всі говорять правду? У родині Соні ніхто не розповідав про хвороби діда й баби.

Завтра вона побачить своїх немовлят! Серце завмирало від однієї думки. Інша ніби молоточком била в скроні: «Навіщо це тобі? Відмовся, поки не пізно. Заробила гроші й тікай подалі звідси!» Неправду кажуть, коли стверджують, що можна дев'ять місяців носити під серцем дитя, а потім забути його. Якщо вже жінка народила, то хоче бути впевненою, що воно потрапить до надійних людей. Вірила в його щасливе майбутнє, бо ж, судячи з витрат лише на утримання сурогатної матері та послуги клініки,

біологічні батьки – успішні та заможні люди. Можуть дітям подарувати те, чого вона не змогла своєму синові. «Я малят тільки побачу й допоможу батькам благополучно доправити до постійного місця проживання», – переконувала себе в думках Соня.

Після напруженого дня, закінчивши термінові справи, вона зателефонувала подрузі й повідомила, що на деякий час відлітає до Сполучених Штатів.

– Ти там що забула? – здивувалася подруга.

– Не знаю... Але якщо за тиждень не повернуся, навідайся до моєї кімнати й там знайдеш відповідь на своє запитання, – попросила Соня.

– Ти завжди була непередбачуваною... Хай щастить!

Пізно ввечері Соня з речами першої необхідності повернулася до останнього притулку. Молоко прибувало швидше, ніж вона встигала його зціджувати. Щоб зменшити незручності в дорозі, випила подвійну порцію ліків для зменшення лактації і лягла відпочити. Думки роєм обсіли голову...

Уранці срібляста «Toyota» зупинилася біля воріт котеджу і Соня з невеликою спортивною сумкою покинула затишне місце, пригріте за останній місяць. Щоб самій мати такий райський куточок, довелось би щорічно народжувати комусь дітей до кінця життя... Обвела поглядом будинок з надією, що більше ніколи в нього не зайде. Помахом руки привіталась і сіла позаду Альбіни.

– Чому без настрою? Усе йде відповідно до плану, – підбадьорила та.

– По чийому плану?

– Не хвилюйся ти так! Тобі, може, і не доведеться нічого робити. Діти якийсь час спатимуть, а потім погодуеш зо два рази. Намагайся не дивитися на них, щоб потім не снилися, – повчала Альбіна.

– Ви хоч раз були у моєму стані? – несподівано запитала Соня. – Може, ніколи більше не побачимося, то назвіть своє справжнє ім'я.

– Навіщо це тобі? Мене і твоє не цікавило, поки не довелося закордонний паспорт оформляти, – з ноткою невдоволення мовила жінка. Хотіла ще щось різке у відповідь кинути, але завбачливість та обережність переважили. – Якщо знадобляться ще гроші – приходь! Будемо співпрацювати.

Альбіна здогадувалася, що Соні зараз психолог знадобився б, а не довгий переліт через океан. «Ще трохи – і здихаюся цієї проблеми», – заспокоювала себе Альбіна і, коли в аеропорту біля авто їх зустрів американський клієнт, просвітліла обличчям і почала виявляти фальшиву радість.

Альберт зміряв поглядом Соню і всміхнувся. Попри недавні пологи й тимчасові пігментні плями на обличчі, жінка виглядала привабливою. Щоб приховати втому й відсутність природного рум'янцю, вона не пошкодувала косметики на своє обличчя. Нове стильне вбрання окреслило принадні пишні форми статури, особливо грудей. Соня добре знала, на що звертають увагу чоловіки, тож здогадалася, про що міг мріяти Альберт...

Потиснувши обом руки, Альбіна попрощалась і поспішила до свого авто. Соня йшла поруч із цим чоловіком і вперше шкодувала, що досі не надавала значення вивченню англійської мови. Він також, напевне, про це думав, бо запитав ламаною російською:

– Ви англійською розмовляєте? – Соня розчаровано похитала головою.

Дружина Альберта навіть не представилася. Лише змріяла поглядом Соню і намагалася витиснути із себе усмішку ввічливості. Поруч із чоловіком вона виглядала нещасною, хворобливою жінкою. Новоспечена мати, мов квочка, стояла над двійним автокріслом з дітьми, боячись до нього зазирнути. Мабуть, їх підвезли недавно й вона ще не знала, як з ними поводитися. Соня виглядала королевою порівняно з нею, але ця непримітна багата жінка – власниця дітей, яких вона народила. Чому така несправедливість? Серце стислося від образи на себе й цілий світ...

Оголосили про початок реєстрації на рейс. Альберт вручив Соні паспорт та квиток і попередив, щоб вона поводитися відповідно, не проявляючи попереднього знайомства з ними, а в літаку стане зрозуміліше, як чинити далі. Коротко попередив, що згідно з американськими законами в них сурогатне материнство поза правовим полем, і якщо хтось довідається, то дітей можуть відібрати, а їх, як учасників злочину, – посадити за ґрати. У цю мить Соні хотілося, щоб цю пару з дітьми не випустили з України. Тут мала б надію ще колись зустрітися з ними, а на чужині сліди загубляться – і з кінцями.

У черзі на реєстрацію подружжя стояло попереду й без проблем пройшло пункт пропуску. Соню реєстратор несподівано запитав:

– Чому таке коротке відрядження? – і побачивши замішання на обличчі жінки, повернув паспорт.

– Бо відрядження, – промимрила Соня, і якби не його підказка, то не здогадалася б, що відповісти.

Альберт пас її очима й не випускав з виду. У комфортабельному лайнері Соня летіла вперше, тому боязко ступала за пасажирами. Місце виявилось біля ілюмінатора, мабуть, навмисне туди її посадили, щоб не пробувала з кимось заговорити. Поруч сиділа «квочка», тримаючи на колінах крісло з дітьми. Дивно, що від них не чути жодного поруху. Соня підняла накидку й прошипіла:

– Вони ж подушаться!

Зиркнувши на перелякані очі дружини, Альберт підняв наполовину дашок. Соня побачила два майже однакові личка. Вони були схожі із синовим, яке вона добре пам'ятає. «Діти всі схожі одне на одного», – заспокоювала перша думка, а прискіпливіша інша не погоджувалася з нею і підкинула свою гіпотезу: «А якщо тобі підселили тільки чоловічий сперматозоїд, а яйцеклітину використали твою?» Від цієї думки Соню кинуло в жар. Вона підозріло глипала то на Альберта, то на «квочку», і це насторожило їх. Подружжя почало тихо про щось сперечатися між собою, але вона не могла зрозуміти суті розмови. Укотре картала себе за байдужість до науки. Як би сьогодні згодилися хоч посередні знання з англійської мови!

Поки малеча мирно спала, Соня зачудовано дивилася в ілюмінатор. Здавалося, що лайнер завис над химерним сплетінням білих хмар, даючи пасажирам можливість насолодитися чудовим витвором природи. Монотонність звуку й краєвиду швидко набридла, і вона знову повернула голову до кріселка з дітьми. Минуло вже більше трьох годин, і пора їх годувати.

– Чому вони так довго сплять? – звела погляд на Альберта, але той лише знизав плечима. – Ви дозволили їх приспати?

Подружжя між собою пошваркотіло, і Альберт попросив Соню не зчиняти рейваху. Лікарі знали, що робили, адже їм не вперше відправляти новонароджених дітей за кордон. Лише завдяки українським «гуманним» законам в американців проживає уже більше тридцяти п'яти тисяч наших дітей.

Минуло ще кілька годин, і малеча почала ворухитися. Серце Соні затріпотіло від радості, що зараз вона прикладатиме по черзі їх до грудей. Пов'язка вже давно стала мокрою, а груди розпирало від молока. Не питаючи дозволу, вихопила перший згортки і поклала собі на коліна. «Квочка» із заздрістю поглядала, як Соня розстебнула кофтину, першою цівкою молока промила сосок і приклала хлопчика. Він спочатку мляво ротиком шукав соску, до якої його привчали, а потім, відчувши рідне, узявся смоктати. Кілька хвилин жінка відчувала тимчасове блаженство, а згодом, опам'ятавшись, запитала:

– Як назвали моїх дітей?

– Міс, діти наші, а не ваші. Не дратуйте нас! – мовив Альберт і, побачивши винувату усмішку на її обличчі, зм'як і сказав: – Хлопчик – Андре, а дівчинку назвали вашим ім'ям – Софі. Ваш учинок зробив нас щасливими, і ми вважаємо, що донька виросте гідною вашого імені. Не розчаруйте нас. Я розумію, що вам нелегко, але ризик і біль мають свою ціну.

Соня дивилася на цього чоловіка й заздрила «квочці». «Чому мені Бог не послав такого чоловіка? Чим я перед Ним завинила тоді, коли була чистою, мов джерельна вода, вірила в добрі помисли рідних людей, – думки, мов баскі коні, вистрибували одна перед одною, пропонуючи різні ідеї. – Напроситися нянькою до дітей, а там усяке може трапитися...» Ця несподівана думка виникла вчора, коли збирала речі, і вже домінувала над іншими.

Дівчинка з розплющеними очима шукала ротиком сосок і вхопила його відразу. Через тьмяне світло в салоні не можна було розпізнати кольору її очей, але низький лоб з довгим темним волоссям навів спогад про свою дитячу світлину. «Вона моя! Господи, за що ж Ти мене караєш так жорстоко! Не я співатиму колискову для маленької Софі, не мене вона називатиме мамою. Як боляче!» – звинувачувала себе подумки, і сльози горохом котилися по щоці.

«Квочка» відчувала, яка боротьба триває в душі їхньої благодійниці. Розуміла, що не з розкоші чи цікавості вона пішла на такий крок. Лише тепер відчула свою провину, коли її лікарі переконували не ризикувати, залучивши матір дітей для перельоту. Не можна наперед угадати, що в її голові й чи не зчинить вона скандалу. Тепер неабияк злякалася, щоб поведінка Соні не привернула уваги поліцейських, бо тоді омріяне щастя випурхне з рук.

Іноземці не боячись використовують жадібність українських чиновників та продажність деяких жінок, тому в Україні процвітає бізнес із прихованої торгівлі людьми. Хоча документи були завірені відповідними печатками, довіри до них не було. Дружина поділилася своїми побоюваннями з чоловіком, і вони почали мізкувати, як позбутися видимої загрози.

«Квочка» була набагато старшою за Соню і з великим досвідом. Психологію людей, мабуть, знала не з книжок, тому не дивно, що, будучи бездітною, змогла втримати біля себе такого привабливого чоловіка, як Альберт. Вона відчувала небезпеку і, щоб уникнути біди, попросила чоловіка підіграти благодійниці. Вони помінялися місцями, і Альберт намагався жартами заспокоїти розтривожену маму. Його кострубата російська мова викликала в неї усмішку, але вселяла довіру. Він не приховував, що Нью-Йорк не кінцева зупинка цієї довгої подорожі, що їм треба буде перейти на іншу внутрішню авіалінію. Щоб українка не хвилювалася через оплату додаткової послуги, сказав, що для цього їй доведеться піти з ним у філію банку, де він зможе зняти потрібну суму коштів і розрахуватися з нею.

Це повідомлення наштотувало їй на думку, що тоді, залишившись із ним наодинці, вона застосує своє вміння спокушати чоловіків і попросить узяти її нянькою до дітей. Не збиралася загадувати наперед, але дуже хотіла, щоб їй задум здійснився.

Усупереч їй плану, Альберт нагадав, щоб вона не забула зареєструватися в аеропорту на зворотний рейс до Києва.

– Якщо захочеш, то можеш залишитися для екскурсійного ознайомлення з містом, але недовго. Ти не володієш англійською, то, щоб не втрапила в якусь халепу, раджу не затримуватися тут, – порадив він чисто по-людськи.

Соня мовчала. Її погляд був прикутий до дітей, і Альбертові здалося, що вона його не чує. Коли оголосили про приземлення і лайнер пішов на посадку, діти почали плакати. Соня припала до колиски й почала заколисувати їх, муркочучи лише їй відому колискову. Голову підвела тоді, коли лайнер приземлився і в салоні почалася метушня. Альберт стиснув рукою їй плече, щоб отямилася. «Квочка» вхопила кріселко з дітьми й поспішила до виходу. Першою перетнула лінію, за якою можна розчинитись і зникнути не тільки з очей, але й із життя. Чоловік наздогнав її і попросив зупинитися. Мабуть, нагадав, що перед подальшим польотом дітей варто нагодувати. Зрозумівши хибність своєї поведінки, вона покірно пішла за ним до дитячої зали.

Соня відчувала, що настав кінець виснажливої подорожі, яка принесла їй душевний біль і усвідомлення того, що гроші, зароблені таким способом, щастя не принесуть. Спочатку піднесла до грудей хлопчика, потім Софі. Сльози скапували на кругленьке личко дитини, дуже схоже на лице її старшого синочка, який чекає маму вдома. Вона допомогла на спеціальному столі розповити дітей і поміняти підгузки. Коли побачила родиму пляму на колінці Софі, нерви жінки здали й вона зомліла...

Прийшла до тями від запаху нашатирю, яким незнайомі люди намагалися їй допомогти. Обвівши поглядом довкола, побачила лише Альберта, який не ризикнув покинути її саму.

– Нам треба поспішати, – сказав він, подаючи Соні руку. – Мусимо знайти автомат мого банку, де я можу зняти кошти й розрахуватися з тобою.

Вона йшла за ним слідом, мов п'яна, і думала тільки про дітей, своїх дітей, яких вона продала. «Будьте прокляті, гроші й ті, хто мене на таке напоумив!» – бриніли у вухах слова, послані кимось зверху. Прийшли до високої будівлі за межами аеропорту й зупинилися.

– Почекай мене тут, – попросив Альберт і зник за скляними дверима.

Невдовзі повернувся, відрахував Соні потрібну суму й схаменувся, що забув картку біля автомата. Кулею метнувся назад...

Довго його чекала обманута жінка, поки нарешті здогадалася, що він зник назавжди... Вешталася вулицями великого міста й не знала, що їй робити. Шукала вказівники, як простіше дійти до аеропорту, де можна відпочити. Яскраві вогні збивали з пантелику, важко було зрозуміти, котра година. Вийняла мобільник, але його екран не світився. Мабуть, забула перед поїздкою поставити на зарядку.

У залі очікувань, де постійно снували люди, у віддаленому кутку знайшла вільне місце й сіла перепочити. Голова розпухла від думок, які не давали можливості тверезо оцінити ситуацію, у якій опинилася. З'явилася нова нав'язлива ідея – залишитися в Америці, адже вона має право перебувати в гостях до трьох місяців. Знала про людей, які нелегалами роками тут живуть і працюють, то, може, і їй спробувати втілити давню мрію? Інша думка нагадувала про тих, хто чекає її вдома...

В Україні її знають не як Соню. Ніхто не повірить, що жінка, котра колись не могла собі ціни скласти, продала своїх дітей і тепер втрачає розум. Покинута в чужій країні, знесилена морально й фізично, вона притулила голову до стіни й не зогледілась, як сон зморив її...

Прокинулася від різкого болю в спині через незручну позу. Поправила волосся на голові й лише тоді збагнула, що її руки вільні від сумки, у якій були документи, квиток і останній заробіток...

Тамара

Усю ніч дощило. Ранок видався похмурим, і не хотілося вилазити з теплого ліжка. Глянувши на годинник, Тамара швидко підхопилася, поспішно вдяглась і вискочила з гуртожитку. До відкриття бару залишалися лічені хвилини. Як на зло, мимо проїхав якийсь навіжений і бризками з-під коліс обляпав їй ноги. «Дебіл!» – кинула навздогін, але не зупинилася. Надіялася, що клієнтів ще не буде й вона матиме час привести себе у відповідний вигляд. Злість посилилася, коли побачила при вході власницю «Ластівки», яка поглядала на годинник, що висів на одній зі стін. Офіціантка опустила вину вато голову й, привітавшись, мала намір пройти мимо. Надія Ігорівна

зміряла її критичним поглядом і, побачивши на спідниці свіжі брудні плями, скипіла:

– Де це тебе так товкли зранку?

– Чому відразу товкли? Якийсь покидьок улаштував ралі серед міста... Зараз я швиденько помиюся, – пояснила Тамара і, ніяковіючи, прошмигнула в роздягальню.

– Поспіши, бо вже клієнти чекають, – невдоволено кинула власниця бару навздогін і підійшла до стійки. – Зроби, Вітю, мені міцну каву з коньячком і принеси в кабінет.

Бармен схопився, мов ошпарений, бо апарата ще навіть не вмикав, а їй уже подавай. Насипав у турку кави, залив кип'ятком і поставив на гарячу плитку на кухні. Поки відкорковував коньяк, кава мало не втекла. Від думки, що довелось би ще одну заварювати, у Віталія затремтіли руки. Усі працівники боялися крику власниці, бо тоді був би весь день зіпсований. Між собою вони прозвали її Вовчицею через те, що вона часто їздила на концерти Олега Винника й не приховувала свого захоплення ним. Після кожної такої поїздки в барі кілька днів не з'являлась і працівники мали перепочинок.

Віталій не став додавати коньяк, а зі скибками лимона поставив пляшку поруч з кавою. Надіявся, що після чарки Вовчиця подобрішає і не стане прискіпуватися до співробітників. Таке вже траплялося не раз, і він трохи навчився вловлювати поганий настрій своєї роботодавиці, знав, і чим його покращити.

Тамара хутко переодяглася, на ходу почепила на груди бейджик з ім'ям і поглядом охопила зал.

– Не бачу клієнтів, про яких бідкалася Вовчиця, – тихо мовила, озираячись. Знала, що та може вигулькнути тоді, коли її найменше чекаєш.

– Проходив мимо заклопотаний наш давній клієнт, то вона гадала, що, може, захоче похмелитися чи випити кави, – повідав Віталій. – Я б його сам обслужив, але ж вона мусила до тебе за щось учепитися. Не звертай уваги й берися до роботи!

– Мені теж не завадило б чимось заспокоїти нерви, – мовила Тамара й зиркнула в бік кабінету.

– Почекай. Вона зараз піде, а ми вип'ємо кави... – усміхнувся Віталій.

Ще годину в них пануватиме затишшя, а в обід почнеться рух, і тоді не буде часу на теревені. Колектив бару невеликий, і про кожного працівника тут знали все. Те, що кожен розповідав про себе, і те, про що навіть не здогадувався. Світ ніби великий, але завжди звужується навколо однієї людини. Як би не намагався жити осібно й ні з ким не ділитися своїм болем чи радістю, довго витримати не можеш. Тому найближчими людьми, з ким можна поділитися, стають ті, з якими пліч-о-пліч довго працюєш і переживаєш різні ситуації.

– Діана на котру годину виходить? – запитав бармен.

– Коли виспиться, – відповіла Тамара.

Віталій загадково всміхнувся. Він бачив, як офіціантка після роботи поспішала, бо на неї чекав клієнт у дорогому авто. Діана невідомо з якої причини мала поблажку від Вовчиці й могла не тільки запізнюватись, а й прогулювати. Будь-який інший працівник за такі вчинки був би звільнений, а їй сходило з рук. Віталія життя навчило тримати язик за зубами, тому й сьогодні не став озвучувати свою думку. Надіявся, що Діана не зовсім безтолкова й не пропустить день, коли можна втовкти копійку.

Усміхнена Надія Ігорівна подякувала за каву й попередила, що вона знову іде на концерт і просить усіх добросовісно ставитися до своїх обов'язків.

– Діана на котру годину виходить? Гадаю, що на суботу вона не взяла вихідний? – запитання власниці повисло в повітрі. – Бачу, що вона скоро на голову почне всім вилазити.

– Ви ж знаєте, що вона працює до останнього клієнта, то трохи зранку відсипається, – Віталій спробував захистити співробітницю. Він розумів її, бо працював через тиждень, а офіціанти мали один вихідний і часто порушували графік. Просили Вовчицю взяти на зміну ще одного напарника, але та економила на всьому й у своєму рішенні була непохитною.

– Якщо виникнуть якісь проблеми, то знаєте, до кого звертатися, – указала поглядом на адміністратора, який щойно з'явився в дверях.

Владислав Петрович мав далекі родинні зв'язки з Надією Ігорівною і був її довіреною особою в цьому закладі. Вони не афішували, наскільки ті зв'язки тісні, але працівники остерігалися при ньому обговорювати власницю бару. Роботу можна було знайти в іншому місці, але боялися втратити репутацію. Місто хоч і велике, але ресторатори між собою знаються і неофіційно негативну характеристику можна дістати без зусиль. Спробуй тоді комусь довести, що ти не верблюд.

Щойно Вовчиця від'їхала, колектив зібрався на ранішнє кавування. Владислав Петрович устиг заглянути у всі закутки й, не знайшовши, до чого присіпатися, задоволено потирав руки.

– Ви, шановні, не розслабляйтеся, бо сьогодні в нашому мікрорайоні якийсь фестиваль проводять, то буде людно і в нас.

– Якщо Діана вийде вчасно, то запари не буде. Так, Тамаро? – мовив Віталій, подаючи їй каву з коньяком.

– Авжеж... – вдячно схилила голову вона. Настрій – ніби коти зі всього мікрорайону шкрябали в душі, але мусила всміхнутися, щоб не вислуховувати повчань іще й від адміністратора.

За столом не засиділися, бо до бару із шумом зайшла група студентів і зробила перше замовлення. Зала бару була поділена на два блоки. Перший і основний – з невеличкою сценою для музикантів, які у вихідні та святкові дні виступали вживу, – відкритий для всіх. Віддалений зал поділений на кілька кабінок для особливих гостей. Вони облюбували їх для проведення

своїх ділових і потаємних зустрічей. Тамара не помітила, як у віддалену кабінку зайшли клієнти.

– Жора нову кралю привів. Заглянь до них, – Віталій поглядом скерував туди Тамару.

Узявши меню, вона попрямувала до кабінки й на мить зупинилася. Жора дуже впевнено переконував свою подругу попрацювати на якійсь фабриці. В окрузі жодної діючої фабрики нема, а він обіцяє ще й велику платню. Зайшла й поклати на стіл меню.

– Дві кави й одне тістечко, – не дивлячись на офіціантку, мовив чоловік і махнув рукою, щоб вона не затримувалась.

Цей чоловік став їхнім постійним клієнтом недавно. Приємна зовнішність і рідкісний баритон надавали його статечній статури поважного вигляду. Коротка стрижка приховувала сивину, а глибокі записини відкривали високий лоб, роблячи його ще вищим. Кажуть, що в такій голові багато мудрих ідей. Підтвердити цю гіпотезу могли люди, які добре знають людину з такими рисами. Усезнаючи Віталій дізнався лише про те, що Жора часто відвідує казино й має якийсь бізнес. У їхньому барі він грошей багато не витрачав. Зустрічався з жінками, і з їхнього вигляду не можна було вгадати, що в цих людей є щось спільне. На проституток вони не схожі, а на коханок – тим паче. Сорокарічний чоловік одягався модно, з клієнтками поводився ввічливо й справляв враження ділової людини.

«Яку ж це фабрику він має на увазі? – мучило запитання. – Сама змінила б роботу на якусь іншу, де б не обмацував поглядом усякий пияк».

– Нічого нового, – розчаровано мовила, показавши барменові два пальці. – Ще тістечко якійсь старій бабі замовив. Перелякана така сидить, і мені здалося, що вона чогось боїться, хоча він їй гідну роботу пропонував на якійсь фабриці.

– Може, на птахофабрику тушки розробляти агітував?

– Не сміши! Там відділ кадрів є. За цим словом щось інше криється, – не повірила офіціантка, несучи замовлення.

Дивувало те, що через кілька днів цей загадковий Жора прийшов з новою пані. На вигляд вона була не такою переляканою, як попередня. Поводилася навіть зверхньо, ніби вона Жору намовляла на щось непристойне, бо він відповідав лише короткими фразами. З тих слів Тамара зрозуміла, що розмова велася про платню за якісь послуги. Її також не влаштовувала мінімальна платня і ті невеликі чайові, якими доводилося ділитися з адміністратором. Не приховувала, що задля кращого заробітку охоче змінила б роботу. Не раз поверталася спогадами до своєї родини, яка не змогла дати їй добру путівку в життя.

...Родина Петра Процюка мешкала в одному з віддалених райцентрів Київщини. Перебуваючи парубком на строковій службі в рядах радянської армії, він закохався в дівчину, яка працювала буфетницею в гарнізоні. Тоді йому здавалося, що добрішої та вродливішої жінки нема в цілому світі. За два роки служби в Приморському краї відпустки так і не дочекався. Командир,

відчуваючи свою провину, щедро віддячував йому короткотерміновими звільненнями у вихідні та святкові дні. Невеличке містечко, у якому дислокувався гарнізон, можна було за пів дня обійти вздовж і впоперек. І то лише раз для ознайомлення. Петро порівнював його зі своїм рідним і розчаровано казав товаришам:

– У нас є де потанцювати з дівчатами. Маєш з ким – посидь на березі річки чи запроси кохану в кінотеатр. Тут куди б не пішов, усюди спочатку випивають, потім б'ються.

– А що молодь має робити, якщо нема куди поткнутися? Трохи випив – і тоді з'являється бажання на танці йти, – виправдовувався Василь з Вологди. – Дівчат у гарнізоні мало, та й ті вже зайняті. Тримайся Маші, поки якийсь лейтенантик не перехопив, – порадив товариш, зауваживши часті теревені Петра з буфетницею.

Петро вже й сам так думав, бо служити зоставалося ще майже пів року, а туга за рідною домівкою ставала нестерпною. Удома залишилися мати й дві молодші сестри, за якими він сумував. Вони завжди огортали його теплотою і турботою. Хлопцеві дуже бракувало сімейного затишку.

Буфетниця виявилася дівчиною без великих амбіцій і легко прийняла залицяння українця, який, на відміну від інших, віртуозно й легко рубав дрова, акуратно складав їх, ніби сірники в коробці. Маша з мамою мешкали в старому дерев'яному будинку, якого ніколи не фарбували й вочевидь давно не ремонтували. Ще першого дня, коли Петро зайшов у гості й поправив ворота, які невдовзі мали впасти, дівчина відразу змінила своє ставлення до нього. Такого працюючого кавалера в неї ще не було, то ліпшого чоловіка Маші годі було шукати. Догоджали йому з мамою, як тільки могли! Петро використовував їхні блага, але в його плани одруження не входило. Він марив Україною і постійно про неї дівчині розповідав. У Маші він був не першим залицяльником і вважав, що трохи пофліртує і без проблем з нею розійдеться. Перед дембелем перестав ходити в гості, бачився з нею лише в буфеті й з нетерпінням чекав наказу про звільнення в запас.

Та одного дня дівчина його перепинила, розплакалась і повідомила, що носить під серцем його дитину. Ледь не в ноги падала й просила, щоб забрав її із собою в далеку Україну. Не вистачило в Петра совісті залишити вагітну молодицю, хоча постарітися мріяв не біля такої...

Батькам не встиг написати й попередити, що приїде з дружиною. Повертався рідною вулицею з вокзалу й бачив здивовані погляди знайомих. Спочатку не здогадувався, з чого б це. Та коли мама вперше побачила майбутню невістку, тихо запитала:

– А наших там не було?

Аж тоді Петро зрозумів причину подиву людей – Маша мала азійську зовнішність. Йому подобались її трохи звужені під кутом очі, які, здавалося, усміхалися навіть тоді, коли була сердитою. Для місцевих людей жінка, схожа на китаянку, була рідкістю, тому й дивувалися, чим вона могла звабити такого видного парубка, як Петро.

- Що, Петрусю, на безриб'ї і рак - риба? - цвіркнула в очі старша із сестер, залишившись після цих слів братовим ворогом до кінця життя.

Він розумів їхнє здивування, але не виправдовувався, бо й сам не планував привозити дружину із чужих країв, коли в селі гарних дівчат вистачало. Підтримуючи Машу, віджартовувався і переконував родину, що вибрав одну з найкращих жінок, яких там бачив. Сестри гнівалися, що не попередив їх, потім знаходили інші зачіпки, щоб не родичатись. Невдовзі справили невеличке весілля і молодята, незважаючи на різні прикροщі, налагоджували сімейний побут.

Маша виявилася тямущою жінкою і швидко зрозуміла, що чужинці втриматися біля чоловіка буде важкувато. Їй пощастило на терплячу свекруху, яка допомагала бавити внучку Олю і вчила невістку господарювати по-українськи та виживати при суцільній нестачі харчів та інших товарів у крамницях. Не було у влади дефіциту лише на камінь і пісок. Будівельна галузь розвивалась, і підприємства не шкодували грошей на житло для своїх працівників.

Кілька років сумлінної праці на заводі для Петра увінчалися успіхом. Спочатку йому надали сімейний гуртожиток, а згодом і двокімнатну квартиру. Життя складалось, як і в більшості родин, причетних до будівництва світлого майбутнього.

Стрімкий плин часу нерідко змушує людей повертатися до тих подій, що змінили життя... Мрія народити сина так і залишилася нездійсненою, попри всі потуги подружжя. У Петра зародилася недовіра до дружини, яка не могла чи не хотіла народжувати. Змусив її пройти обстеження, і виявилось, що це він не здатен мати дітей. Гірко визнавати свою провину, але від правди не втечеш. Усвідомлення того, що Маша обвела його навколо пальця, обманувши, що вагітна від нього, не давало йому спокою. Він любив доньку й надалі не мав наміру змінювати своє ставлення до неї, але образу через обман не міг у собі вгамувати.

Гіркі спомини, у яких давні підозри обростали новими уявними подіями, розбили їхнє крихке щастя в друзки. Сімейні чвари із цього приводу тривали не один рік. Спочатку тихо, щоб ніхто не чув, а коли чаша ненависті переповнилася, не соромилися вже й при доньці звинувачувати одне одного. Оля не знала, на чий бік пристати, їй набридло перебувати між двох вогнів, і вона хотіла втекти з їхніх очей. Давно зрозуміла, що причиною непорозуміння між батьками є вона, і подумала, що коли ступить з хати, то й причина ненависті зникне.

Закінчивши школу, Ольга ошелесила родину повідомленням про своє заміжжя. Батьки усвідомлювали, що це колись має статися, мріяли про онуків, але ж не відразу після школи. Людські діти поспішали здати документи до вишів, щоб здобути якусь освіту й мати професію, а їхня єдина дитина квапиться захвати голову в ярмо. Ніби ні з ким серйозно не зустрічалася і раптом: «Виходжу заміж!» Жарт? Не могли второпати, чому вона так поспішно прагне покінчити з дівочтвом. Може, своїм учинком хоче спам'ятати їх, щоб не сварилися, адже змінити минуле вже ніхто не в змозі... Чи втекти від обох?

Захоплені несподіваною новиною, батьки не знали, що й думати. Засліплені своєю недовірою одне до одного, вони й не помітили, що дівчина давно вже

відбилася від рук, пізно поверталася додому. Де затримувалась і з ким водилася – для них було за сімома замками. Петро викурював по дві пачки цигарок за день, і, коли донька поверталася додому з різким запахом диму чи алкоголю, жодному не спало на думку зробити їй зауваження. Одягали дівчину за її вимогою, бо вона ж у них єдина. Оля успадкувала вроду біологічного батька-слов'янина, котрий також забігав до Маші на посиденьки, а Петро тішився і хвалився, що вона вдалася в нього. Тепер здогадався, що нестримна жага до любовців та інтриг доньці передалася з маминою кров'ю.

– Може, скажеш, за кого заміж зібралася? – запитав Петро, оговтавшись від шоку.

– Якщо ви хвилюєтеся, що треба буде весілля справляти, то я вас заспокою. Нічого мені не треба! У мене буде цивільний шлюб, – заявила Оля і спостерігала, як коробилися від цієї новини обличчя батьків.

– Як це?! – ледь вимовила мати. – А що люди скажуть?

– Плювала я на людей! Нехай за собою дивляться! Поживу трохи, роздивлюсь і, якщо не сподобається, утечу від нього. Гризтисся так, як ви гризетесь, не буду, – карбувала слова з насмішкою навмисне, щоб дошкульніше ранити батьків.

Петро слухав і дивувався. Звідки в неї такі думки? Бабуня колись нагадувала, щоб вони хоч іноді ходили до церкви й брали із собою Олюню. Казала, що лише страх перед Божим покаранням стримує людину від багатьох негожих вчинків, особливо дівчат. Маша лише посміялася з неї, бо з досвіду знала, що ніякого покарання нема. Тоді, коли вона дівувала, вийшла сухою з води. Тепер проявилися перші паростки – Оля шлюб не вважає священним і ступила на дорогу розпусти. Батькам соромно комусь признатися, що єдиної доньки не впилювали й не застерегли від помилок.

Зятя, чи співмешканця доньки, побачили, коли він приїхав майбутню дружину забрати з речами. Високий, з хворобливим обличчям парубок не справив враження турботливого закоханого чоловіка. Зацікавлено зиркнув по кімнатах і, побачивши лише дві пухляті сумки перед порогом, розчаровано запитав: «Оце все?» На який багаж молодик сподівався – лише йому відомо.

Чи знала Оля, куди їде, чи сліпо йшла за покликом серця – батьки мали великий сумнів. Дурний гонор гнав дитину з дому, і ніякі доводи не змогли її зупинити. Повідомила тільки, що їде в столицю, бо в їхньому жабнику вільним людям, таким як вона, затісно. У дівчини з'явилася неприязнь до всіх людей, які живуть у цьому містечку. Що могло так негативно вплинути на її переконання, адже в школі не було жодних зауважень до її поведінки? Не була відмінницею, але й задніх не пасла. Батьки складали гроші на подальше навчання, і раптом усе це перекреслено. Чужий план здався Олі переконливішим, і вона повірила своєму обранцеві.

Порожнеча й сум поселилися в родині Процюка. Предмет непорозуміння між батьками зник, але кожен залишився при своїй думці. Не вистачило обом мудрості пробачити одне одному. Петро вважав, що причиною розпаду сім'ї стала Маша, і чекав від неї вибачення хоч тепер. Натомість за прикладом дочки вона спакувала валізу й повідомила, що повертається в Приморський

край. Це сталося якраз напередодні розпаду Радянського Союзу. Та неочікувана подія не одному сплутала карти...

Довідавшись, що мати покинула батька, Ольга перестала з ним спілкуватися. Хотіла викреслити його зі свого життя. Петро картався своєю непоступливістю, бо Маша була дружиною не з найгірших. Не навчилася господарювати «по-українськи», як учила її свекруха, але дотримувалася традицій і була ощадливою. Поривався написати їй листа з проханням повернутися, але через купу літ адресу, за якою вона колись мешкала, уже не пам'ятав. Маша часто говорила про сестру в місті Красноярську, то могла й до неї поїхати. Не мав поруч нікого, хто б його розрадив і підтримав. Утративши родину, він не знайшов іншого порятунку, як подружитися з оковитою. Після кількох чарок нагальні проблеми втрачали актуальність і життя набирало іншого сенсу...

Повернення доньки

Метушливо збігав час. Зима того року видалася холодною. Замерзла земля ніяк не могла заховатися під снігом і зі злості, мабуть, ставила людям на їхньому шляху перешкоди. Петро, натягнувши шапку на вуха, намагався ухилитися від дощуклого крижаного вітру. Пізно повертаючись від товариша додому, у темноті послизнувся на ковзанці й за кілька кроків від під'їзду розпластався на землі. Вилаявся, як ніколи досі, і спробував підвестися на ноги. Тіло стало враз важким і неслухняним. Розумів, що якщо йому хтось не допоможе, то доведеться на колінах повзти аж до під'їзду.

– Допомогти? – несподівано почув над головою знайомий голос і неабияк здивувався.

– Олюню, дитино, ти звідки тут узялася?

– Я твій ангел-охоронець, – ніжно проспівала донька.

Вона допомогла батькові підвестися. Біля дверей він побачив кілька пакунків з речами й дитину, вкутану шарфом по самі очі. Петро вмить здогадався, що цивільний шлюб доньки дав тріщину й вона не мала іншого виходу, як повернутися додому.

– Візьми ключі, бо в мене руки залякли, – подаючи зв'язку, попросив він і звернувся до нового члена родини. – Заходь, дитинко, у хату. Там зігріємося.

Він узяв її за руку й повів за собою. Давненько донька не навідувалася до нього, і він від людей знав, що в неї народилася дитина. Не вірив, що Оля не спілкувалася з матір'ю, але до неї далеко... Коли прикрутила біда, згадала про батька... Він не гнівався на неї, бо був переконаний, що діти не повинні страждати через гріхи батьків.

З відкритих дверей повіяло теплом. Поки Оля заносила сумки, дідусь розв'язав шарф і зняв з дитячої голівки шапку.

- Яка гарна дівчинка заховалася від мене! Ти дуже змерзла? Можеш мені сказати, як звуть цю снігову принцесу? - запитав Петро, не приховуючи радості.

- Тамала, - тоненьким голосочком відповіла дівчинка.

- Яке гарне ім'я - Тамара! Колись, здається, так звали грузинську царицю, - щебетав дідусь, і вже ніщо не могло зупинити хвилю нерозтраченої ніжності.

- Холодильник у тебе порожній, каструлі помиті. Ти вдома не харчуєшся? - гнівно запитала Ольга, заглянувши по закутках кухні. Вони від обіду нічого з донькою не їли й надіялися повечеряти в батька.

- Відвари макаронів, а тушковане м'ясо зараз я тобі знайду, воно десь тут, на нижній полиці, - заметушився Петро. - Я ж не знав, що ви приїдете...

Після вечері дівчинку вклали спати, а Ольга взялася розкладати в шафі свої речі. Петро здогадався, що дочка повернулася назавжди.

- Може, поясниш мені свою несподівану з'яву?

- Мій Максик помер від передозування наркотиків... - повідомила вона без найменшого жалю і попередила: - Якщо почнеш дорікати мені, то нічого не розкажу.

- Я здогадувався, що це чимось подібним закінчиться, але не думав, що так скоро. Ти також уживаєш наркотику?

- Пробувала, але під час вагітності зупинилася і тепер боюся повторити долю Максима...

Петрові не одне запитання висіло на язиці, але сьогодні поставити їх не наважився. Боявся, щоб не зірвалася і знову кудись не втекла.

- Лягаймо спати! Ранок вечора мудріший, - тихо мовив він, даючи зрозуміти, що допиту сьогодні не буде.

Уранці, коли більшість людей іще ніжиться в ліжку, Петро підхопився й одразу ж згадав, що він у хаті не один. Навшпиньки пробіг на кухню з наміром перед роботою чаю випити. Цукру в цукорниці на денці, хліба нема. Висунув шухляду, де зазвичай лежали гроші, вийняв останню двадцятку. Поклав її на стіл, а сам вдягнувся і тихо зачинив за собою вхідні двері.

У душі кипів гнів на керівництво, яке невчасно видавало платню; на себе, що бездумно залишав зароблене в пивбарі з товаришем. Побачивши вчора внучку, не міг досі заспокоїтися. Здогадувався, яке в дитини було життя біля батька-наркомана. Не встиг запитати, скільки їй років. Оля пішла з дому сім років тому, а дитині на вигляд не більше п'яти. Відразу згадав Машу. Саме її допомога знадобилася б їм усім.

Побачивши на прохідній заводу начальника, Петро вийшов йому навперейми. Залишати робоче місце не мав права, а зловити його в обідню пору не вдасться.

– Що трапилося, Миколайовичу, чому такий схвильований? – запитав начальник і на мить зупинився. – Знову грошей треба?

– Я ж чужого не прошу. Донька з внучкою повернулися додому, а в мене в холодильнику вітер свище. Соромно дідові перед онучам! – ледь не плачучи, лементів Петро.

– Гаразд. Зайдеш до касирки, – кинув на ходу начальник і, вдаючи поважного пана, рушив до адміністративного корпусу.

Утішений робітник на знак подяки схилив голову, а подумки мовив: «Гнида!» Повернення доньки додому вселило йому надію, що можна буде й дружину повернути. Скільки вечорів він провів у роздумах про своє колишнє життя – один Бог знає. Картався, що власні амбіції поставив вище за сім'ю. Він не переставав любити Олю навіть після того, як вона відмовилася з ним спілкуватися. Поступово дійшов висновку, що не має значення, із чийого сімені зародилося життя. Тепер був вдячний долі, що подарувала йому можливість відчувати батьківську любов. Якби знав про свою безплідність раніше, то життя могло б скластися зовсім по-іншому. Він іншого тепер і не прагнув. Хотів повернути той сімейний спокій, що колись панував у його домі.

З роботи мов на крилах летів. Дорогою зробив закупи в магазині й надіявся втішити рідних. Коли відчинив двері квартири, його ніхто не зустрів, і Петро запанікував. Швидко скинувши одяг, заглянув до кухні, потім у кімнату. На дивані, скрутившись калачиком, спала внучка. Узяв ковдру й накрив її.

Хутко взявся готувати вечерю. І коли по квартирі рознісся запах смаженого, на кухню зайшла Тамара й попросила їсти.

– Мама де? Чому ти одна? Ти вже щось сьогодні їла? – засипав запитаннями дідусь, і у відповідь дівчинка лише знизала худенькими плечиками.

Петро зрозумів, що дитя звикло zostаватися вдома саме й не одну годину чекало маму. Виявилось, що і в садочок вона не ходила.

Його розпирала злість на доньку за безвідповідальне ставлення до дитини.

Ольга прийшла пізно ввечері напідпитку, поставила на стіл пакет із продуктами.

– Ти завжди дитину саму голодною покидаєш? – не підвищуючи голосу, запитав батько.

– А що ж, мені її за собою тягати? – ехидно відповіла й глянула на батька з подивом, що він не здогадався, де можна ходити так пізно.

Петро розумів, що прожиті самотійно від родини роки доньці мудрості не додали, але й змінити він її не в силі. Відгородити від неї внучку й дати

їй повноцінне життя він зможе хіба що вдвох із дружиною. Щоб не спричинити сварки, запропонував їй вечерю, але вона відмовилась і сказала, що хоче відпочити.

– Олю, ти спілкуєшся з мамою?

– Чому б ні? Вона ж мені рідна, не те що ти... – вколола в саме серце.

– Дай мені її адресу. Я хочу вибачитися перед нею і попрошу повернутися до нас, – зажадав Петро. – Я каюся, що сім'ю зруйнував недовірою.

– Чого вже тепер згадувати. Мама також неправа й давно тобі пробачила. Завтра сама зателефоную їй і покличу додому. Мені треба Томку прилаштувати, щоб була в надійних руках, – не приховувала свого інтересу в примиренні батьків Ольга.

– Сама чим займатимешся? – поцікавився батько.

– Не хвилюйся. На шиї у вас сидіти не буду. Світ клином на Максику не зійшовся, то повернуся до столиці й там намагатимуся влаштувати своє життя.

– Свого помешкання у вас, як я зрозумів, не було?

– Тобі радянська влада дала безкоштовно, а тепер можна купити самому або отримати в спадок від батьків. Сама ще не заробила, і навряд чи це скоро станеться, а ви комунальні послуги не в змозі оплачувати, то що вже говорити про вагомий подарунок. Я не в претензії до вас, бо в такому стані більшість українців. Допоможіть Томку на ноги поставити, а собі якось дам раду сама, – попросили Ольга щиро.

Вона не виправдовувалась і просила лише не втручатись у її життя.

Через тиждень повернулася Маша. Сім років розлуки не особливо позначилися на її зовнішності, лише зморшки біля очей стали глибшими. Почуття провини одне перед одним мали обое, але воно скоро минуло. Дружина перебрала обов'язки з виховання внучки на себе, і в домі відновилися відносний затишок і спокій.

Ольга поїхала в столицю, телефонувала зрідка й ще рідше переводила для дитини незначну суму грошей.

Перші кроки в життя

Минуло більше десяти непростих років. Влада в країні змінювалась, як примхлива осіння погода. Тішимося тимчасовим потеплінням, але добре розуміємо, що йде до зими. Старші люди вже давно втратили надію на покращення життя сьогодні, а молодші билися, мов риба об лід, набиваючи гупі й накопичуючи лише розчарування.

Дідусь із бабусею тішилися внучкою, що вже стала на порі, і переживали, щоб не пішла стопами матері. Не пам'ятали, як виглядав Максик, батько Тамари, але тепер бачили, що вона успадкувала його продовгувате обличчя, на якому підліткові прищі залишали синюшні плями. Не допомагали різні креми, які мати привозила з Києва, і дівчина комплексувала через ту ваду обличчя. Уже з десятого класу користалася косметикою, на яку витрачали чималі кошти. Високий зріст її не лякав, бо нині стрункі довгоногі дівчата в моді, казала вона.

– Важко буде хлопця до себе підібрати, – бідкалася бабуса. – Не бери прикладу з матері й не поспішай заміж. Спочатку здобудь якусь професію, щоб на шматок хліба змогла сама заробити.

– Не смішіть мене! Он наші сусідки з дипломами про вищу освіту на ринку торгують. Не розумію, навіщо було витягувати з батьків усі гроші на оплату навчання. Для жінки головне – вдало заміж вийти! – відмахувалася Тамара від бабусі, як від набридливої мухи.

– Воно то так, але хлопці також не ликом шиті, хочуть одружитися з вигодою, щоб і гарна, і розумна, і з машиною... – переконувала бабуса.

– На жаль, ми до таких не належимо... Он мама досі шукає багатого принца...

– Твоїй мамі треба бути трохи скромнішою й не надто вимогливою до інших. Мене мама вчила так: «Тяни ножки по одежке». Тобі також раджу не накреслювати нездійснених планів, щоб потім не розчаровуватися.

– Ви були щасливі з дідом Петром? – раптом запитала внучка.

– Мені його дуже не вистачає... Шкодую за тими роками, що змарнувала без нього, – Маша важко перевела подих, згадуючи чоловіка, якого втратила кілька років тому... – Він був для мене справжньою опорою.

– Учора телефонувала мама й хвалилася, що на позичені гроші оформляє візу до Греції.

– А що вона там забула? – налякалася Маша. – Ще й на позичені гроші.

– На заробітки іде, хоче нам хату в Києві купити.

– Йой! Та з її завзяттям до роботи життя не вистачить! Хіба... – не наважилася закінчити думку, щоб правдою не травмувати дитину.

– Бабусю, не гнівайтесь, але я також після школи поїду до Києва. Там роботу легше знайти, – повідомила Тамара й притулилася щокою до зморшкуватого обличчя старенької. – Усі дівчата кудись ідуть, і мені хочеться знайти своє щастя.

– Не в моїх силах тебе тримати, тільки дуже прошу бути обачною, бо, якщо схибиш, я тобі допомогти не зможу, – широко просила Маша.

Тамара не могла дочекатися, коли в школі пролунає останній дзвоник. Училася вона посередньо, бо розуміла, що без грошей навіть з добрими оцінками вступити до вишу не зможе. «Гроші вмію рахувати, то й без вищої

освіти продавчиною десь прилаштуюся», – думала вона і, не ділячись планами навіть з подругами, мовчки готувалася до від'їзду.

– Ти на випускний вечір не підеш? – стривожилася бабуся. – Не залишиться навіть згадки про той день.

– Спогад про те, як я прийшла в образі Попелюшки? – скипіла дівчина.

– Могли напрокат сукню взяти, якщо мама не здогадалася тобі справити нову. Хіба важливо бути найкращою?

– Може, за вашої юності було не важливо, а тепер дівчата одна перед одною вихваляються дорогими сукнями, а багаті не приховують зневаги до бідних. Не вмовляйте мене, бо, щойно отримаю атестат, ноги моєі в цьому місті не буде! – злісно мовила Тамара.

– Гадаеш, у Києві буде легше?

– Там розчинюся серед багатьох, де мене не знають і ніхто не насміхатиметься.

– Сумно мені буде без тебе... – Маша готова була небо прихилити внучці, щоб її хоч чимось утішити.

– Бабусю, я буду кращою за маму й телефонуватиму вам частіше, – пообіцяла внучка й обвила її шию руками, як робила в дитинстві.

Так і сталося. Однокласники готувалися зустрічати ранішню зорю біля річки, а Тамара вже їхала до столиці. Кілька годин дрімоти в напівпорожньому автобусі й несподівана зустріч із заспаною матір'ю. Невдоволена раннім візитом доньки, вона відразу почала жалітись, як їй важко живеться. Скептично глянувши на неї, Тамара не втрималася:

– По твоєму зовнішньому вигляду не скажеш, що тобі тут погано.

– Я мушу стежити за собою, бо хто мене тоді на роботу візьме... Фризура й зовнішній вигляд тепер важливіші за паспорт. – Ольга задоволено всміхнулася, що донька належно оцінила її зовнішність. Поправила рукою зачіску й зміряла поглядом доньку. – Тобі також доведеться навчитися правильно доглядати не тільки обличчя та руки, а й волосся.

– Що на мені не так?! – перелякано запитала Тамара. – Трохи пом'ята з дороги...

– На цю тему поговоримо іншим разом.

Окрему кімнатку зі спільною кухнею Ольга знімала в якомусь гуртожитку. Скромно, але чисто й без зайвого мотлоху, який буває в тих, хто боїться попрощатися з минулим і старими речами. На тумбочці біля ліжка велике трюмо й безліч баночок, тюбиків і пляшечок з різною парфумерією. Тамара здивовано розглядала їх, а потім, сміючись, зауважила:

– Уся твоя краса на цій тумбочці. Кортить побачити тебе вмитою.

– Яка ж ти невихована, доню! Косметикою я почала захоплюватися кілька років тому, а дивлячись на твоє обличчя, то тобі без неї вже не обійтися.

– Я надіюся, що знайдеться людина, яка оцінить мене не тільки за зовнішній вигляд, а й за лагідну та щирю вдачу.

– Хто це тобі таке казав – бабуса? Нема часу тобі щось доводити, бо скоро сама переконаєшся, якими критеріями сьогодні оцінюють жінок, котрі шукають роботу. Подібні до твоїх думки в мене також були... давно. Спіткнулася тоді на голій правді, і та помилка мені досі боком вилазить... Тому прошу тебе: не плекай ілюзій, що в теперішньому світі можна досягти успіху лагідним, поступливим характером чи щирою вдачею.

– Якщо тебе послухати, то мені нема тут на що розраховувати, – розчаровано мовила Тамара.

– Правильно розумієш. Людині без належної освіти, грошей та житла треба вміло пристосуватися і використати з головою те, що доступно в її статусі.

– Чому ж ти не використала? – уколола донька.

– Мій шанс іще попереду... На днях отримаю дозвіл на виїзд і спробую реалізуватися там. Ти можеш зайняти мою кімнату, але вона не з дешевих, тому підшукай собі подругу, щоб розділити оплату на двох, – радила Ольга. – Допомогати тобі не зможу, бо спочатку мушу борг виплатити.

– Де ж я таку роботу знайду, щоб окрему кімнату орендувати?

– Є в мене знайома власниця бару, і, надіюся, що не відмовить нам. Для початку підемо в перукарню, нехай зроблять тобі модну стрижку, потім навчу тебе правильно користуватися косметикою, а потім і деяких особливих правил поведінки, якщо тебе приймуть на роботу офіціантки, – мати накреслила план щонайменше на два дні.

– Ти гадаєш, що я впораюся з тими обов'язками без підготовки? – не повірила донька.

– Якщо вже з таким не впораєшся, то чого ти сюди приїхала? Сиди біля баби й збирай шмарклі в хустинку. Більше наполегливості, а страх має бути лише за те місце, що під спідницею. Не дозволяй усім підряд туди заглядати.

Ольга не добирала гарних слів, хотіла відразу приземлити доньку, бо мало вірила, що хтось одразу зацікавиться її доброю душею.

Тамара мовчки слухала материні настанови й здогадувалася, що життя добре її потовкло, коли вона стала злою і недовірливою до людей. Залишилося хіба спочатку віддатись у її руки, а потім переконатися на своєму досвіді – світ справді такий жорстокий чи тільки до матері неприхильний.

Власний досвід

Кажуть, що досвід набувається з роками. Тамара вже через пів року пожаліла, що не дослухалася до багатьох порад матері, коли та ще була поруч. Тепер вона телефонувала з Греції дуже рідко, і з короткої розмови було зрозуміло, що дуже розчарована тим, з якими труднощами їй довелося стикнутись у перші місяці перебування в чужій країні. Та коли людина запускає якусь програму наперекір долі, то вийти з неї без втрат рідко кому вдається. Повернутися додому Ольга не могла через борг, бо в Україні ніколи не змогла б його відробити. Сподіватися, що чоловіки, у яких вона позичала, подарують їй ті кошти – марна справа. Баба Маша мов у воду дивилася, коли казала, що доньці, яка звикла до легких грошей, важко буде...

Робота офіціанткою виявилася для Тамари не такою вже й складною. Гірше було відбиватися від деяких клієнтів бару, котрі, бачачи нерозбещену дівчину, яка сором'язливо відводить очі, коли чує нецензурні слова, першими хотіли її спокусити. Запрошували на побачення, просили номер телефону й після роботи пропонували проїхатися на авто вечірнім містом... Відбивалася як могла.

– Ти справді ще незаймана чи ціну собі набиваєш? – якось запитала напарниця Діана, яка тепер ще й співмешканкою стала. – Приглянься до Едика, чим не пара? Може, заміж покличе.

– Навіщо мені такий чоловік, який по барах ходить? – огризнулася Тамара.

– Одружиться і сидітиме біля тебе вдома. Придивися до нього, – просила Ді.

– Чого це тебе так пече? Я ж до твоїх стосунків із хлопцями не пхаюся.

– Лише раджу на правах досвідченої подруги.

Діана справді була старшою за Тамару на кілька років. Мала гарно скроєну статуру з привабливими сідницями й симпатичне личко. Від хлопців відбою не було, особливо в кінці зміни, але кавалерів добирала за своїм критерієм. На роботі спочатку поводитися скромно, щоб не викликати в співробітників заздрості, а в керівництва – недовіри. З подругою домовилися в колі співробітників одна про одну нічого не розповідати, хоч, судячи з її запізнь, було про що...

У вихідні Ді деколи відвідувала родину, яка мешкала за сорок кілометрів від столиці. Поверталася завжди невдоволеною, але ніколи не скаржилася і не поспішала ділитися причиною поганого настрою. Тамара вчилася економити гроші й вважала за доцільніше переслати бабуні поштою, ніж витрачати ще й на проїзд. Кожна дотримувалася свого принципу життя і не нав'язувала його нікому.

Якось після скарги одного вибагливого клієнта, який на стіні побачив таргана, бар зачинили на дезінсекцію. Офіціантам оголосили додатковий вихідний, і Діана запропонувала влаштувати вдома маленьку вечірку. Тамара сприйняла це як докір їй, непоступливій, і прагнення показати, що життя прекрасне й не можна його марнувати, лише заробляючи гроші на ганчірки. Так вона називала одяг. Тамара хвилювалася, бо ще ніколи не брала участі у вечірках, де збиралися лише люди, зацікавлені одне одним.

Едик прийшов з букетом квітів, поцілував Тамарі руку, і вона розчулилася, бо досі ніхто з хлопців до неї так добре не ставився. Того вечора була нагода познайомитися з кавалером Діани, якого та від неї приховувала. Зустріч вечірком важко було назвати, бо відбувалося все в будній день по обіді й без музики. Лише згодом Тамара зрозуміла, що це свято влаштоване спеціально для неї... Щойно за вікном почало смеркати, як Ді зі своїм бойфрендом заметушилися, що запізняються на якийсь захід. Поспішно зібрались і залишили її наодинці з Едиком.

Для годиться втішений парубок виголосив іще кілька тостів за зустріч, щастя, взаємне кохання... Тамара дивилася на нього, не зводячи очей, і раптом відчула, як несподіваний електричний імпульс почав пронизувати її з голови до ніг. Перед очима бачила його сильні руки, якими він доторкався до неї, і розум почав ніби випаровуватися. На мить відчула насолоду від фізичного контакту з чоловіком, якого в неї досі не було, а потім – його гарячий подих на своїй шкірі, руку, якою він обіймає її, і його нестримний поцілунок. Його губи м'які, з легким присмаком тютюну. Її дихання стало швидким чи від алкогольної знемоги, чи від простого, але водночас солодкого відчуття обіймів, які не мала з чим порівняти. Тамара добровільно розчинилася в ньому... Усе відбулося настільки швидко, що вона спам'яталася лише тоді, коли Едик після солодкої знемоги відсунувся, важко дихаючи.

Сама не вірила, що так легко здалася... Це відбулося зовсім не за тим сценарієм, про який мріє кожна порядна дівчина. Сором'язливо опустивши очі, вона попросила Едика залишити її саму. Домігшись свого, він лише подякував, і, чмокнувши на прощання в щічку, зачинив за собою двері. Коли він пішов, розплакалася, що виявилася слабодохою перед першою спокосою...

Задоволеною була подруга, якій удалось опустити Тамару до таких, як сама – обманутих і принижених чоловіками. Побачивши похмуру співмешканку, спробувала заспокоїти її:

– Я дивуюся, що ти ще й так довго трималася. Тепер ми з тобою на рівних можемо ділити кімнату по черзі, коли захочемо...

– Хіба я тобі коли перечила приводити сюди свого Дозика, чи як там його? Я ще надто молода й хочу, як усі нормальні люди, вийти заміж, народити дітей, а не піти по руках... – сердито відповіла Тамара.

– Виходь за Едика, якщо він тобі запропонує. Хіба ж я проти, – насмішкувато мовила Ді, щоб трохи заспокоїти подругу.

Минуло більше тижня, поки Едик знову з'явився в барі. Винувато опускав очі й просив зваблену офіціантку не гніватися на нього. Куди поділася галантність, якою він полонив її. Недавно зайшов, випив пива й кивком голови попрощався саме тоді, коли Тома обслуговувала сусідній столик. «Чому не підійшов? Невже більше ніколи не прийде?» – подумала вона й відчула, що всередині ніби щось обірвалося... Не впевнена була, що зародилися серйозні почуття, але ж люди мають чимось пояснювати подібні вчинки. Гадала, що вона справді йому подобається і він хотів налагодити стосунки з нею. Виявилось, що, задовольнивши свою тваринну потребу, обтрисився і забув...

Обмірковуючи те, що сталося, Тома подумки звинувачувала подругу: «Вона навмисне все влаштувала, щоб я стала такою, як вона. Щоб тепер не сміла засуджувати її систематичну відсутність уночі».

– Ще мені одна втрата! – якось розсміялася Ді, коли подруга сказала, що кається за той необдуманий інтимний зв'язок. – Викинь з голови того Едика. Ти гідна кращого кавалера.

– Ти ж мене переконувала, що він той, на якого я мала звернути увагу, – дорікнула Тамара.

– Звернути увагу, а не спати з ним! Подруго, нікого не звинувачуй і май свою голову на плечах! Хто ж думав, що він виявиться звичайним колекціонером незайманих дівчат...

– Ді, хто зробив тебе такою злюкою?

– Проживеш з мене – дізнаєшся. Дивися на речі простіше й забудь про те, що сталося. Бувають випадки, набагато гірші за твої...

Особливий випадок, мабуть, у кожного є. Він ятрить душу й надовго залишається в пам'яті, а де в кого – на все життя.

Минуло два місяці від того пам'ятного вечора. Напередодні вихідного до бару зайшов Едик і всівся за столик, який обслуговувала Тамара. Вона навмисне не поспішала підходити, поки адміністратор не зробив зауваження. Щоб не наражатися на неприємність, підійшла, поклала перед ним меню і хотіла вже піти. Едик притримав за руку.

– Може, годі вже гніватися на мене?

– З чого ти взяв, що я гніваюся? – байдужим тоном відповіла Тамара.

– Не шукаєш мене, не просиш зустрітись, – грайливо заглядав в очі чоловік.

– Це б щось змінило?

– Завтра можемо провести час разом. Чи ти зайнята?

– Не зайнята, але не бачу в цьому потреби... – усередині вся кипіла, хотіла виговоритись, але ж не тут, коли на тебе спрямовано безліч очей.

– Ти справді не маєш до мене жодних претензій? Радий цьому, бо саме таку відповідь я хотів від тебе почути. Замовляти нічого не буду... – посміхнувся і швидко здимів.

Тамара вклякла біля порожнього столика й не могла з місця зрушити. Підійшла Ді й штурхнула в плече.

– Ти чого, подруго? Що він тобі сказав таке, що ти стоїш, мов заворожена?

– Усе добре... Не зли ще й ти мене!

Тамара різко повернулася і попрямувала до іншого столика, де сидів гурт дівчат. Вони, напевне, були студентками, бо одна перед одною вихвалялись якимось досягненням. Нехай тимчасовим, але успіхом. Вона взяла замовлення й намагалася не думати про Едика. Гніватися на нього чи відпустити і нехай зваблює інших дівчат, таких молоденьких, як за тим столиком?.. Спостерігаючи за Ді, раптом подумала: «Чи це не вона намовила хлопця спокусити мене, невіддатливу, а він тепер шукає виправдання? Чого б це він уникав зустрічі? Адже раніше ледь не кожного дня заходив на пиво, а тепер проходить повз».

Хотілося забути про той випадок, але через два тижні в Тамари почалася блювота й стало зрозуміло, що вона «залетіла». Подолавши нудоту, підійшла до здивованої Діани й, не добираючи слів, звинуватила її в навмисній підставі.

– Не вини мене в тому, до чого я не причетна. Можу поклястися, що він сам мене попросив... Я ж не думала, що першого вечора ти з ним зляжешся, – виправдовувалася вона, щиро співчуючи, що так сталося.

– І що мені тепер робити? З байстрюком додому повертатися? – кипіла Тамара.

– Попроси в нього коштів на аборт... Зрештою, і я можу позичити...

– Я швидше помру, ніж проситиму в нього гроші!

Тамара довго схлипувала, бо їй справді не знала, що їй робити. До всяких випробувань, здається, була готова, тільки не до такого.

– Боже, сором який! Як я бабусі на очі покажусь і що їй скажу! – бідкалася вона.

– Нікому нічого не розповідай, бо поки нічого не видно, то ще якусь копійку заробиш, – уперше Діана мовила мудрі слова.

– Ти радиш позбутися небажаного плода? – Тамара довірливо заглядала подрузі в очі й чекала слушної поради.

– Я дітей дуже люблю, і якби зі мною щось подібне трапилось, то не знаю... Якщо віриш у Бога, то в християнстві це називається дітовбивством і вважається тяжким гріхом.

– А займатися проституцією – це не гріх? – ехидно посміхнулася Тамара.

– Що ти знаєш про мене, що відразу судиш?! Перед Богом кожен особисто відповість за свої вчинки.

– Якщо прислухатися до твоїх слів, то мудрість із тебе так і пре. Нахапалася чужих висловів і видаєш за свої. Ти коли останній раз до церкви заходила? – поцікавилася Тамара, щоб переконатись у своїй правоті.

– Я атеїстка, а до церкви коли прийду, то бачу, що там лише паски і яйця освячують, – засміялася Діана. – Я вільна людина й живу, як мені подобається.

– Добре тобі, а я вже невільна... – розчаровано мовила й замовкла, щоб зовсім не розсваритися.

Поки Тамара роздумувала, як їй учинити, минув уже строк, коли можна було через хірургічне втручання позбутися плода. Щодня сподівалася побачити Едика й сказати йому про вагітність. Не мала наміру принижуватися, але хай би знав, до чого призвела їхня легковажність. Уже й зателефонувала б, але не знала куди. Він ніби розчинився в просторі...

Коли звернулася до лікаря, то виявилось, що на облік можна стати лише за фактичним місцем проживання. Відтягувати розмову з рідними вже не було сенсу. Тож, дочекавшись вихідного, Тамара наважилася поїхати до бабусі, розповісти їй про свою біду й попросити поради. Від сорому хотілося кричати, плакати й безслідно зникнути... Дикий біль розпачу розпирив груди, ятрив серце, ніби запитуючи, чому саме з нею це трапилося. Відповіді не було... З дитинства мріяла жити праведним життям, не ловити на собі, як її мати, осудливих поглядів сусідів та знайомих. Хотіла створити міцну сім'ю й ніколи не відпускати від себе маленьких дітей, як це вчинили з нею. Не думала, що один легковажний учинок може впустити в серце порожнечу, розтоптати мрії. Образливо, що не пізнала хоч миттєвого щастя, про яке могла колись згадати. Настала сіра буденність, від якої черствіють душа й тіло.

Звечора знялася хуртовина. Клієнтів у барі поменшало, і Тамара відпросилася з роботи на кілька годин раніше, щоби встигнути на останній автобус до свого містечка. Ідучи малолюдною вулицею до зупинки, почала хвилюватися. Нормальні люди поспішають до теплих домівок, а їй не сидиться, не спиться і сумні думки з розуму зводять. Знала наперед, що ні мати, ні бабуса не поглядять її по голові, а почнуть дорікати: «Я ж тобі казала...» Хіба вона сама того не знала, що чоловікам не можна довіряти? Знала. Не думала, що можна завагітніти з першого разу... А мала б, адже тепер є багато способів захисту. Як виправдовуватися перед бабусею, у якої застаріле сприйняття стосунків між чоловіком і жінкою? Тамарі ніхто не розповідав про давній сімейний конфлікт, тож вона досі думала, що її бабуса майже свята.

На щастя, невдовзі підійшов комфортабельний автобус, у якому можна було не тільки зігрітись, а й заплющити очі, притулившись до вікна, щоб ніхто не заважав жаліти себе. Шкодувала, що, крім Діани, у неї нема справжніх подруг, з якими могла поділитися й попросити поради. Тепло й погойдування на нерівній дорозі та переметах заколисали дівчину. Пробудилася від гучного нагадування водія:

– Кінцева зупинка! Дівчино, спати будете вдома! – смикнув він за рукав.

Тамара миттю підхопилася і, вибачаючись, вийшла з автобуса. Колючий сніг сипонув у розпашіле обличчя, крижаний вітер зривав шапку й змусив натягнути капюшона на голову. Рідне містечко спало. Обминаючи замети, поспішила на свою вулицю. До свого будинку завжди ходила короткою стежкою, що проходила через дитячий майданчик. Не зрадила давньої звички й тепер. Попереду йшов запізнілий мешканець і, ставши на прикриту снігом щорічну ковзанку, послизнувся і впав. Не шкодуючи лайливих слів, намагався підвестися – марно. Тамарі ця картинка здалася дуже знайомою... Якусь мить

вагалася, чи підійти, та щось стримувало. «Дитина ж в утробі!» – майнула думка. Вона застерігає маму від необачних дій, які можуть зашкодити їй. Але й пройти мимо не змогла. Підійшла ближче й запитала:

– Встанете самі чи покликати когось на допомогу?

– Ще чого! Я ж не п'яний. Знав, що тут ковзанка, і забув. Старію... – виправдовувався чоловік, але, засоромившись, зібрався із силами й звівся на ноги. – А якби ще щось зламав, то й замерзнути до ранку можна. – Ви, здається, внучка тьоті Маші?

– Ви не помилилися, – відповіла дівчина, дивуючись, що сусід упізнав її.

Тамара вже не дослухалася до його розмови. Вона напружила пам'ять, бо їй здалося, що колись щось подібне переживала й бачила. Так, так... у дитинстві, коли вона з мамою мало не замерзли біля під'їзду, очікуючи дідуся. Усе повторюється...

Бабуся була здивована пізнім приїздом онучки.

– Дуже рада, що ти приїхала, – обнімаючи її, старенька дорікнула. – Що то молоде й нерозумне. Хіба ж можна так легко вдягатися в холоднечу, так і простудитися не важко.

– Та ні, бабусю. В автобусі було тепло, а тут швиденько вулицею перебігла, – щебетала Тамара, роздягаючись.

– Зараз гарячого чайку вип'ємо – і зігрієшся. З матір'ю давно розмовляли? Відреклася від мене, то, може, хоч до тебе признається...

– І до мене рідко телефонує. Постійно скаржиться, що важко.

– Там працювати треба, а вона звикла до легшого хліба, – правила своє Маша.

– Просто, бабусю, там принизлива робота, то не тільки їй важко звикнути до такого. Доглядає якусь стару примхливу бабу, яка за свої гроші хоче ще й познущатися з доглядальниці, – намагалася захистити матір Тамара.

– Хай спробує, може, хоч чужі люди вправлять їй мізки. Тебе що в таку холоднечу пригнало? – не відчуваючи біди, запитала бабуся. – Гроші на щось потрібні, то в мене їх нема. Комуналку збільшили, то з великою натяжкою до наступної пенсії дотягую.

– Ні, бабусю. За порадою до вас приїхала, – тихо мовила, не підводячи погляду, боячись побачити її здивовані очі.

– Заміж зібралася? Чи, може... – Бабуся спочатку глянула на живіт, який іще не видавав ознак росту, але кмітливе око жінки зауважило збільшені груди.

Кров ударила в скроні, і, щоб не впасти, Маша вхопилася за стіл.

– Йде по долі: як мамі – так і доні!

Тамара обняла стареньку й розплакалася.

– Я не розпусна дівка, бабусю. Подружка насміхалася з мене, що я закінчила школу й цноту зберегла. Виявляється, що тепер це не в моді. Це сталося випадково, і, на жаль, з першого разу завагітніла. Не можу повірити, що так можна. Люди роками разом живуть і не можуть дочекатися, коли таке станеться, а в мене відразу...

– Батько відмовився?

– Він навіть не знає, і я не можу йому про це сказати, – виправдовувалася Тамара, щоб хоч якось заспокоїти бабусю.

Маша згадала свою молодість, коли, завагітнівши, вчасно зорієнтувалася і вийшла заміж за Петра. Хотіла порадити так вчинити і внучці, але та не могла похвалитися наявністю хоч якогось кавалера, на якого можна було б повісити батьківство. Ніколи не сподівалася, що за свій гріх доведеться тепер внука-безбаченка виховувати.

– Я у великому розпачі, бабуню. На аборт не наважилася, але якщо ви відмовитеся мені допомогти, то я залишу дитину в пологовому будинку. Сюди більше не приїду, і ніхто не знатиме, що я вляпалася і народила байстрюка.

– І хто це тобі таку дурницю порадив? Заберуть готове дитя з руками й ногами, а чинуші ще й подякують, бо багато людей чекають, щоб усиновити немовля. Ні, голубко, свого не віддамо нікому! Не картай себе, що не зробила аборт, бо не знати, як би то відбилося на подальшій твоїй долі. Важко буде спочатку звикнути до косих поглядів сусідок, що біля під'їзду пропускають усіх мешканців будинку через своє сито. Якось буде...

– Матері варто повідомити?

– Поки не треба, бо ще зірветься і приїде. Без неї спокійніше... – радила бабуса.

Тамарі відлягло від серця. Не судилося пізнати щастя з коханим чоловіком, то всю нерозтрачену любов спрямує на дитя. Завтра під час огляду дізнається, хто ж там проситься на світ – хлопчик чи дівчинка?

Уранці в супроводі бабусі Тамара відвідала дільничну лікарку. Не приховувала, що самотня і має намір народжувати, але без нагальної потреби приходити в лікарню не буде. Оглядалася на всі боки, боячись зустріти когось зі знайомих. УЗД показало, що має народитися хлопчик.

Вийшовши з поліклініки, Тамара подякувала бабусі й повідомила, що вдосвіта повернеться до Києва й працюватиме, поки дозволить власниця бару. Та тільки плечима знизала, що внучка не захотіла погостювати хоч один день. Ще стільки хотілося розпитати, щоб знати, до чого готуватися. Одним Маша була задоволена: слава Богу, що Петро не дожив до цього сорому, бо був би загриз її.

Світанок повільно влягався на землю, оповиваючи місто іскристим серпанком. Рух машин та людей, які, мов мурахи, поспішали хто куди, зупиняючись перед світлофором, що раз у раз блимав очима, змінюючи колір, свідчив про

народження нового дня. Тротуаром, обминаючи перемети, поспішала Тамара. Її зболена душа скапувала відчаєм і зневірою, шокою котилася непрохана сльоза. Почувалася розтоптаню і розчарованю, бо завагітніла не з великого кохання, а за випадкового збігу обставин... чи цікавості пізнати те, чим захоплюється її подруга. Не сподівалася, що урок виявиться надто повчальним.

Кілька годин у дорозі про різне думала, але мусила змиритися з долею і готуватися до нових випробувань. З бабусею їй не страшно, бо вона ще не дуже стара й має міцне здоров'я, а до труднощів їм не звикати.

У гуртожитку гуділо, мов у вулику. Діани в кімнаті не було, і Тамара мала ще кілька годин для відпочинку перед зміною.

Ді забігла лише перевдягнутися, щоб не запідозрили, що вона не ночувала вдома. Побачивши подругу в ліжку, здивувалась:

– Я гадала, ти не скоро повернешся... Уже якась дівчина на твоє місце приходила на оглядини, то ти вчасно з'явилася.

– Навіщо ти все розп'якала про мене? Я і тобі не говорила, що буду розраховуватися з роботи до декретної відпустки, – невдоволено зауважила Тамара.

– Я подумала, що ти сама не захочеш з пузом поміж столів ходити й чоловіків дражнити... – Ді була напідпитку й могла довго сперечатися чи доводити свою правоту. – Вибач. Я втомлена й хочу хоч трішки відпочити.

Тамара відвернулася до стіни й намагалася заспокоїтися. Не було їй всього один день, а пліток вистачить надовго. Дивувалася подрузі, яку вона сама вибрала в співмешканки. Замість вдячності та платить їй постійним приниженням. Про себе нічого не розповідає, хоча, напевне, має купу не менших проблем. Уже кілька разів назвала її селючкою і намагалася принизити, коли вони в колі співробітників бували разом. У Ді є чого повчитись, якщо хочеш стати нахабною проституткою, але Тамара боялася навіть думати про таке. «Якби Діана знала, якої думки про неї ті, котрі працюють поруч, вона б образилась. А я чомусь терплю її...» – думала Тома, змочуючи подушку слізьми. Не навчили дівчину огризатися, захищатися від поганих людей. У школі обходила десятою дорогою фальшивих подруг, які розносили коридорами плітки одна про одну. Від кого з батьків передалася їй нетерпимість, вона не знала. Можливо, від батькових родичів, про яких ніколи не згадували. Не могла себе перебороти й поводитися по-іншому. Діана, удаючи жінку сучасну й бувалу, радила викорінювати комплекси, які були притаманні людям недавнього минулого.

У якому ж середовищі виросла й сформувалася жінка без «комплексів» – цікавило співробітників, та найбільше – Тамару...

Діана

Післявоєнні роки в Україні ознаменовані не лише відродженням зруйнованого війною народного господарства, а й відновленням порядку та довіри до влади. Щоб не дати місцевим активістам захопити ключові посади в областях, від яких залежало розвивати українську культуру чи знищити те, що залишилося, з центру в райони присилали один за одним своїх, загартованих війною офіцерів. Каральний орган, якого найбільше люди боялися, очолив Данило Кирилович Балабанов. Казали, що був дуже строгим і вимогливим до співробітників, та найбільше – до порушників радянських законів.

У новозведений будинок для таких, як він, Данило Кирилович перевіз дружину й дві армійські машини майна, награвованого в Прибалтиці, звідки його перевели. Два дні військові розвантажували й розставляли по великій квартирі меблі та клунки. Анфіса Гаврилівна командирським порухом руки розставляла все по місцях і вдавала непритомність, коли солдати ненароком зашпортувалися за якусь цінну перепону. Меблі, конфісковані в якогось банкіра, справді мали цінність, та ще й для жінки, яка до війни жила в глухому селі Вологодської області й досі нічого подібного не бачила.

Анфісу на короткотермінових курсах для медичних сестер навчили зупиняти кров та перев'язувати рани вже тоді, коли фронт покотився на Захід. Жінки, які з перших днів війни виносили на своїх тендітних плечах поранених, невдовзі виснажувались або діставали поранення. Їх замінювали молодими й здоровими, без навичок роботи. У той час найкраще навчання відбувалося на фронті. Дівчина хвалилася, що їй випав щасливий жереб, бо потрапила в польовий шпиталь, а не на передову. Війна наближалася до кінця, а де ще можна знайти гідного чоловіка для шлюбу, як не тут? Невдовзі запримітила поважного з вигляду капітана Данила, який завжди ходив зі шкіряним планшетом і часто заходив до медчастини. Анфіса бачила, як він крадькома вночі заходив до кабінету лікарки. По розпашілому його обличчю і щасливій усмішці лише недолугий не здогадався б, чим вони там займалися...

Коли спостерігала за лікаркою, яка вже розміняла сороківку, в Анфіси зародилася заздрість. Адже вона, молода й здорова дівчина, не гірша від виснаженої війною, підтоптаной медички. Чим ближче підступали до Берліна, тим настирливішою ставала молоденька медсестра. Ночі не спала – пильнувала капітана. Кажуть, що на ловця і звір біжить. Ласий до жінок Данило не встояв перед молодю, зі звабливим личком Анфісою. Коли оголосили про капітуляцію Німеччини, дівка вже встигла побувати в міцних обіймах капітана...

До війни Данило Кирилович встиг попрацювати бухгалтером на якомусь заводі. Тож не дивно, що після мобілізації його направили в інтендантську службу, яка обслуговувала особовий склад. Пройшовши всю війну, Данило рідко коли потрапляв під обстріл і тішився, що не мав на тілі жодної подряпини.

Прибалтика для переможців виявилася ласим шматком території, на якій подальшу службу хотіли проходити офіцери. Це не розорені, злиденні українські села й міста, які грабували як німці, так і свої. Звідти слідом за німцями на Захід утекли підприємці та банкіри. Свое майно не встигли вивезти, і цим скористалися ті військові, яких туди направили наводити порядок. Радянські визволителі на початку війни «навели» порядок у Західній Україні, а наприкінці – на прибалтійських землях. Пощастило не стільки Данилові, як Анфісі. Оселившись у добротному двоповерховому будинку, повному всякого майна, вона від радості ледь із глузду не

з'їхала. Купалася в добрі, але похвалитися не мала перед ким. У місто можна було вийти лише в супроводі охорони й не надовго. Навіть продукти з магазину як пайок приносив військовий.

Жінка виросла в лісі, серед простого люду, якого ніхто не утискав, і не могла змиритися з невільницьким становищем. Пиляла чоловіка доти, доки він не добився переведення в інший округ. Замполіт так сказав Данилові:

– Не хоче твоя дружина трохи потерпіти, то підеш туди, де треба буде справді попрацювати. Підеш ловити економічних злочинців.

– Де це вони взялися в злиденній країні? – посміхнувся тоді Данило.

– Ти й правда засидівся в тилу. Раз партія наказує – треба знаходити!

Для переїзду до місця нового призначення Данило зібрав речей майже на вагон. Анфіса навіть кахельну піч наказала розібрати й скласти в ящики, кожен з яких солдати могли підняти лише вчотирьох. Коли побачила, у яку квартиру їх на новому місці поселили, зрозуміла, що навіть половини того добра помістити тут не зможуть.

В Україні відданих солдатів, які добросовісно могли розвантажити вагон, не знайшлося. А коли ще дізналися, яку посаду займатиме новоприбулий, то зробили ревізію майна за своїм принципом. Ящики з кахлем залишили біля під'їзду: боялися, щоб на другому поверсі не завалилася стеля... Невдовзі дітлахи рознесли його по своїх домівках.

Данила Кириловича призначили начальником відділу боротьби з економічною злочинністю. У Радянському Союзі, крім емгебістів, страшнішої служби на той час не було. Партія прислала чужака, який сам своїй тіні боявся, бо відчув, як від нього навіть співробітники сахаються.

Анфісочка відразу стала для сусідів Анфісою Гаврилівною. Перед нею при зустрічі деякі пристосуванці схиляли в поклони голови, і вона довго не могла зрозуміти, за що їй така повага. Годинами висиджувала біля великого трюмо, приглядалася до свого обличчя, намагаючись знайти ту привабливу рису, яка, на її думку, так подобається людям. Шафа тріщала від суконь та костюмів, які колись належали дружині банкіра. Тоді вони були завеликі на Анфісу, але вона жінка тямуща й добре розуміла, що з великого зробити мале найлегше. За кілька років ситого життя, що минули з часу переїзду, одяг уже підходив, ніби на неї шитий.

Минули важкі роки для Данила Кириловича й безтурботні – для Анфіси Гаврилівни. Подружжя спромоглося лише через десять років народити сина Федора, бо Анфіса хоч і не працювала жодного дня, але й клопоту з дітьми боялася. Після народження первістка Данило Кирилович привів у дім няньку, молоденьку симпатичну сільську дівчину. Знаючи його ласу до жінок натуру, Анфіса терпіла її доти, доки хлопчик став на ноги. Потім випровадила з хати й попросила зникнути назавжди. Бачила чоловікові хтиві погляди, від яких обличчя наймички займалося рум'янцем і та опускала очі. Дружина знала не з розповідей інших, чим це закінчується. У Вологодську область повертатися не мала наміру, якщо Данило вибере молодшу, тому боролася за щастя своїм способом. Вибрала зі свого гардеробу кілька суконь, у які сама вже не влазила, пояснила на пальцях, чим може закінчитися злягання няньки

з Данилом Кириловичем, і попросила виїхати з міста. На дорогу не забула грошей вділити. Наймичка виявилася мудрою...

Данило посміявся з дружини, але й «віддячив» обіцянкою, що до кінця життя жодної помічниці в їхньому домі не буде. Якийсь час, щоб змусити і Анфісу ревнувати, затримувався на роботі, аби вона думала, що він зустрічається з колишньою наймичкою на стороні. Та це йому скоро набридло.

Анфіса хоч і «деревенская» баба, але добре знала, що, згідно з неписаним партійним статутом, комуніст не має права вступати в інтимний зв'язок з іншою жінкою, як би йому не свербіло. Страх втратити партійний квиток і дістати клеймо аморального чоловіка не дозволили йому виходити за межі норм моралі, які тоді гостро засуджували не стільки в суспільстві, як самі ж комуністи. Боязнь втратити хлібну посаду й владу над багатьма людьми змусила Данила змиритися. Йому подобалося бути на вістрі всіх подій у місті. Великих економічних злочинів за його керування відділом не розкрили, бо їх, може, і не було. Люди ще добре пам'ятали репресивні дії влади перед війною і не наважувалися порушувати закони.

Роки стрімко минали. Життя в країні поступово налагоджувалось, і люди почали втрачати страх перед каральними органами. Розпочався розквіт стосунків «ти – мені, а я – тобі», тобто бартер товарів на побутовому рівні. Щоб винести куплений у доступному місці товар і обміняти його на потрібний в іншому місці, треба було подолати не одну перепону.

Це створювало велике поле діяльності для людей, якими керував Данило Кирилович. До його кабінету стояла черга ходаків, котрі намагалися порятувати когось із затриманих його працівниками порушників закону. Мати в «друзях» людину із цієї установи стало за честь. Щоб залагодити справу на десять карбованців, треба було викласти не менше сотні, але воно того вартувало. Усе залежало від того, чи пішли документи про затримання крадія в хід. Усіх порушників переловити не можна, але покращити свій матеріальний добробут мав змогу кожен працівник цього відомства. Така благодать тривала доти, доки доживав віку старий п'ятикратний володар Золотої Зірки. Напевне, із цієї причини й добу його правління назвали «золотою». З його відходом і добробут людей почав різко падати. Страх з'явився і в Данила Кириловича, бо зі зміною вищого керівництва заворушилися молоді «реформатори» і в його установі.

Анфіса, купаючись у добрі, лише від сусідок чула про черги в магазинах. Ходила з високо піднятою головою і при новому знайомстві з кимось поспішала похвалитися, ким працює її чоловік. При розмовах її остерігались і не напрошувалися в друзі. Жінка дивувалася, чому за стільки років у неї нема подруги й ніхто не запрошує їх у гості.

Час невпинно минав, відраховуючи рік за роком. Віддаючи всю свою любов єдиному синові Хведі, як вона зазвичай його називала, Анфіса прищеплювала йому якості майбутнього міліціонера. З дитинства на своєму прикладі показувала, що, лише йдучи стопами батька, він зможе матеріально забезпечити свою родину всім необхідним, бути шанованим і особливо не перетрудитися. Якби знала, скільки доводилося чоловікові ризикувати авторитетом задля своєї вигоди, вона б не була такою впевненою.

У школі Хведя намагався верховодити серед однолітків і не раз потрапляв у неприємні ситуації. З міліції завдяки батьковій посаді виходив не покараним... Навчався посередньо, і мати сполошилася, що з поганими оцінками на юридичний факультет йому важко буде потрапити. В останньому класі оббивала поріг директора школи, щоб вирвати атестат хоча б без трійок.

Данило Кирилович пишався своїм сином і не міг дозволити, щоб після школи той залишився за бортом вишу. Добившись направлення від установи, у якій працював, сам поїхав з ним подавати документи. Вирядився в стрій, якого одягав лише на День міліції, з широкою планкою нагород. Хотів показати, що до Харківського інституту вступає не якийсь там селяк, а син військового, який усе життя працював на благо Батьківщини. Після відвідин ректора з чистою совістю повернувся додому. Вступні іспити Хведя якось склав і був зарахований до вишу, правда, без права на стипендію. Але така дрібничка батьків не засмутила.

Анфісу найбільше хвилювало, яких же товаришів обиратиме синочок. Удома вона його вчила, на яких дівчат не варто навіть дивитися, не те що вступати в якісь інтимні стосунки. Боялася, чи засвоїв Хведя її науку й чи не закохається в якусь селячку, до якої в неї вже упереджене ставлення.

Відколи родина Балабанових переїхала до України, вона досі не навчилася розмовляти українською мовою. Вважала, що «великій рускій» непереможний і мову інших народів вивчати не обов'язково. Хведя навчався в російськомовному класі. Тут їм усе подобалось, а на закиди знайомих, чому Анфіса Гаврилівна не намагається вивчити місцеву мову, вона відповіла (звісно, російською):

– А навіщо? Якби ви розмовляли зі мною українською, то я мусила б учитися. Ви ж на догоду мені розмовляєте російською, тож нема потреби калічити мову.

Прикро, але заперечити жінці не було чим... Вона вважала, що її сім'я належить до панівної еліти, якій дозволено більше, ніж місцевому населенню. Тому дуже боялася, щоб її любий синок Хведя не привів до хати якусь україномовну дівчину, яка почне встановлювати свої порядки.

Федір уже закінчував юридичний інститут, коли батька понизили на посаді й запропонували йому взагалі вийти на заслужений відпочинок. Парубок іще не усвідомлював, як відставка батька позначиться на добробуті всієї сім'ї. Він досі користався щедрістю матері, бездумно тринькав гроші на розваги. На одній з вечірок він і зустрів ту єдину з незвичним ім'ям Фрося. Пам'ятаючи настанови матері, подумав, що Єфросинія їй сподобається більше, ніж українська Галя.

Закохана пара винайняла в місті помешкання, і Федір виселився з гуртожитку, сказавши батькам, що захід вимушений через плановий у ньому ремонт. Вимагав більше грошей, адже тепер у нього зросли витрати. Фрося працювала перукаркою в салоні. Своєї зарплатні дівчині вистачало лише на жіночі витребеньки. Маючи своє уявлення про життя, вона й виокремила Федора серед інших кавалерів, спостерігаючи, як він щедро витрачав гроші на дівчат.

Захистивши диплом, Федір мусив розпрощатися з привільним життям. Випускники отримували скерування туди, звідки їх направляли. Знаючи, що батько звільнений з посади, а понижували не просто так, а за якісь гріхи, хлопець трохи вагався. Мав намір попроситися в іншу область чи навіть районний центр, але Анфіса навіть у думках такого не могла допустити. Телефонем переконувала, що вдома гарна квартира, і батько ще якусь вагу має в колективі, то зможе йому допомогти. Анфіса бурхливо наводила стільки переконливих аргументів, що Хведя не наважився вставити повідомлення, що приїде не сам, а з вагітною дружиною, з якою перебуває в цивільному шлюбі. Надіявся, що вони проковтнуть усе, що він їм запропонує. І мав рацію, бо сліпа материнська любов не має меж...

Фросині батьки мешкали в Курській області й досі не знали, що донька вагітна. Вони дотримувалися старих звичаїв і не схвалили б її вчинку. Дівчина боялася, щоб і Хведині батьки не прогнали її. Перед від'їздом наважилася поставити коханому вимогу, що неодруженою, на пташиних правах вона з ним не поїде. Довелось Хведі докласти зусиль, щоб терміново зареєстрували шлюб у Харкові.

Данило Кирилович на вокзал приїхав «Волгою», яку недавно придбав. Кортіло похвалитися перед сином, щоб той брав приклад з нього. Лише обрані могли похизуватися такою обновкою. Анфіса сиділа поруч з ним, стуливши губи бантиком, і пихато поглядала на сусідів, особливо тоді, коли виїжджали з двору. У декого також були машини, але їхня була останньої моделі, ніби вчора з конвеєра. Данило ще не навчився добре їздити й боявся, що десь при повороті не впорається з керуванням. Знав, що скоро доведеться відписати її синові, тому не дуже й старався.

Хведя повідомив, яким поїздом приїде, тільки забув указати номер вагона. Анфіса перебігала очима по вікнах, і коли побачила сина, який допомагав зійти якійсь жінці, поспішила йому назустріч. Обняла і, вхопивши під руку, тягнула швидше до машини.

– Мамо, зачекай, я не один! – зупинився Хведя і повернувся до Фросі, яка ледь встигала за ними. – Познайомтеся з моєю дружиною!

Оторопілі батьки спочатку подумали, що син жартує. Але, глянувши на спантеличену жінку при надії, побачили, що їхній синок вирішив і їх сюрпризом здивувати.

– Розбиратися будемо вдома, – грізно сказав батько й широкими кроками попрямував до машини.

З Анфісиного обличчя пиха спала, і, щоб не зашпортатися, вона мовчки опустила голову й пішла слідом за чоловіком. Уперше не знала, як їй повестися. Син тицьнув її обличчям у щось невідоме, але від нього вже ткнуло неприємним. Як без її дозволу Хведя наважився привести цю жінку в їхню домівку? У душі кипіло, а з очей іскри сипалися зі злості.

Молодята дорогою перешіптувалися і мовчки сіли на задне сидіння. Коли батько вирулив із привокзальної площі, син прицмокнув від здивування:

– Класна машина, і ти молодець, що навчився кермувати нею.

Данило Кирилович спочатку скосив погляд на набундючену дружину, потім у дзеркало всміхнувся синові. Підбадьорений син знав, що мати не зможе довго гніватися. Треба перечекаати, поки її гнів спаде. Біля під'їзду, на щастя, нікого не зустріли. Коли зайшли в приміщення, Хведя взявся з порога загравати з матір'ю, бо знав, що вона, коли сердита, може залишити всіх голодними.

– Як у нас смачно пахне, мамусю! Боже, як давно я не їв твоїх смаколиків! – вихваляв він, не звернувши уваги на Фросю, яка стиснула кулачки й готова була кинутися в бій, щоб захистити свою кулінарну честь.

Анфіса мовчки начепила фартух і взялася накладати на тарілки ще теплі страви. Чоловіки перенесли їх на сервірований на трьох стіл, але без дозволу господині не сідали. Вона з кухні принесла ще один прибор, поставила і, звернувши погляд на гостя, сказала:

– Покажіть свій паспорт і свідоцтво про одруження, щоб я знала, як мені приймати цю особу.

– Цю особу, мамусю, звати Єфросинією, і вона моя законна дружина, – відповів за неї Хведя, дістаючи папку з валізи. – Подивися ще й диплом, щоб не казала, що байдикував п'ять років.

Поки Анфіса розглядала документи, Данило Кирилович, перехиливши підряд кілька чарок коньяку, уже наминав смажену гуску.

– Не муч дітей, дай їм хоч поїсти! – спам'ятав дружину, бо це могло тривати довго. – Давайте вип'ємо за нову сім'ю, – розпорядився він, піднявши чарку. – Мати переживала, що треба буде весілля справляти, а воно бач як гарно вийшло – відразу хрестини.

– Ми всі нехрещені, а ти вже ради онука готовий партквиток на стіл покласти! – скипіла дружина, і стало зрозуміло, що сьогодні вгодити їй буде важко, як би не старалися.

– У країні настать смутні часи, політика швидко змінюється, то, може, ще всім нам доведеться просити в Бога захисту, – загадково паривував Анфісі чоловік.

– Що вже може бути гірше? Хіба тебе ще випрут на пенсію, і тоді сидітимемо всі вкупі й гризтимемо один одного. Надія лише на Хведюню... – Вона звела покірний погляд на сина.

– Мамо, у мене є дружина й скоро народиться дитина, то я в першу чергу маю про них дбати, а не про вас, – з насмішкою мовив захмелілий Хведь. – Відведіть нам найбільшу кімнату, і ми зранку почнемо обживатися.

Фрося вдячно глянула на чоловіка й задоволено всміхнулась у вуста: «Не дасть собі в кашу наплювати. Молодець!»

Із цього дня в родині Балабанових почалися кардинальні зміни. Анфіса довідалася, що невістка з простої робітничої сім'ї, її батьки працювали на заводі й ледь кінці з кінцями зводили, щоби прогодувати ще трьох дітей. Фрося була старшою в сім'ї. Після школи приїхала до Харкова й здобула в

училищі професію перукаря. Невістка не приховувала свого ставлення до цієї професії, казала, що не подобається порпатися в чужому волоссі й хотіла б змінити фах.

– Цікаво, на який? – іронічно запитала свекруха. – Треба було обачніше обирати чоловіка. – Наш син – юрист, скоро матиме посаду, а ти при ньому хто? Звичайна перукарка? Йому ж соромно буде з тобою межи люди вийти.

– Наскільки мені відомо, у вас узагалі нема професії, – штрикнула Фрося й одразу ж прикусила язика, щоб не дратувати свекруху.

– Ми сюди приїхали багатими людьми. У мене розумний чоловік і мав можливість утримувати мене, а у вас свого ще нічого нема. Хліб наш істе... Сьогодні тебе з пузом навіть у перукарню не візьмуть, а після декретної відпустки доведеться шукати якусь роботу. Хведі одному важко буде вас утримувати... Якщо хочеш, щоб я тобі допомагала, то не намагайся намовляти сина проти мене. Запам'ятай, що господиня в цьому домі – я! – наголосила Анфіса Гаврилівна, аби до подібної розмови більше не повертатися.

Ніби все правильно говорила свекруха, але її зверхнє ставлення дратувало молоду невістку. Фрося, ще не увійшовши в сім'ю, почала ненавидіти Анфісу й не оминала нагоди чимось уколоти або недобре пожартувати, і найчастіше перед чоловіками.

Тимчасове примирення настало після народження Діани. Анфіса не переставала мріяти про доньку, але своєї Бог не дав, то тепер тішилася внучкою. Тоді якраз була популярною уельська принцеса Діана. Анфіса Гаврилівна не пропускала новин про її весілля, народження синів, непросте життя в шлюбі й переживала за неї, мов за рідну. І коли народилася внучка, то всі були згодні дати дівчинці це прекрасне ім'я. Хведя, звісно, хотів сина, але на все воля небес.

З появою немовляти в родині мусили звикати до нового розпорядку дня, а тут ще й у країні почалися непередбачувані події. З півночі повіяв крижаний вітер перемін, який прискорив вихід Данила Кириловича на пенсію.

Після розпаду Радянського Союзу в державних органах почався броунівський рух: росіяни, залучивши всі зв'язки, поверталися до Росії, а на їхні місця приходили українці. Удома тільки й обговорювали цю подію. Повертатися до Вологодської області Анфісі аж ніяк не хотілося, але чоловік-пенсіонер, донедавна гроза області, тепер був неависний не лише багатьом людям, а й колишнім службовцям. Пам'ятаючи в багатьох випадках непорядну поведінку Данила Кириловича, співробітники не злюбили й зухвалого Федора. Батьків авторитет не вплинув позитивно на його кар'єру.

Данило Кирилович відчув себе непотрібним. Щоб не слухати в хаті постійні замасковані лайки між жінками, які діяли одна одну, він ішов у найближчий парк і з іншими неприкаяними пенсіонерами грав у шахи. Часто засиджувався з ними допізна. Якогось вечора знайшли його недалеко від дому з раною на голові. Причиною смерті, за лікарським приписом, став інсульт. А травму голови отримав під час падіння. Син не був згідний з висновком лікарів, бо там, де батько лежав, жодного камінця не зафіксували. Кримінальну справу слідчі порушувати відмовились. Анфісі було все одно –

помста чи нещасний випадок. Вона втратила основну опору, і в її серці поселилася безнадія.

Втративши статус головної господині, Анфіса трохи притихла. Боялася, щоб молоді не змусили її розміняти квартиру й відділилися від неї. Частіше виходила на вулицю поспілкуватись із сусідами, навіть намагалася говорити українською. За змінами, що відбувалися в країні, можна було не лише по телевізору спостерігати, але й за поведінкою пенсіонерів на лавці. Уранці вони вже знали не тільки новини, а й які ціни на ходові товари в навколишніх крамницях. Дивуватися не було чого, бо пенсії та зарплати стояли на місці, а ціни та іноземна валюта ніби з ланцюга зірвалися. Не всі могли пояснити, який стосунок має долар до нашої економіки, яка всі виплати проводила в національній валюті. Бідкалися всі, а коли Анфіса намагалася вставити своє слово, то їй відразу затикали рота:

– Не працювала жодного дня, а пенсію маєш більшу, ніж у тих, хто все життя гарував!

Не мала чим відповісти сусідкам. Скрутно було всім, але їх іще й образа давила за тих, хто отримував пенсію незаслужено. На жаль, Анфіса цього не розуміла. Вважала, що їй по праву належить від держави компенсація за довгу чоловікову службу. На якийсь час уникала спілкування із сусідами, та коли отримувала черговий пайок до якогось свята, язик так і свербів, щоб похвалитися. Дивитися на заздрісні обличчя сусідок для неї було в задоволення.

Крах кар'єри Хведора

Події в нібито незалежній Україні розвивалися за своїм сценарієм. Роки минали, а життя ставало все гірше... але не для всіх. Хведя вже став Федором Даниловичем і впевнено почувався на новій посаді. В органах влади стерлися червоні лінії, за якими можна втратити партійний квиток і бути вигнаним з роботи. Тепер усі справи розглядали через призму – кому це вигідно, хто за цим стоїть і що мені з того буде? В управлінні країною панував хаос, і кожен, хто був хоч трохи причетний до загального дерибану, намагався відкусити й собі ласий шматок державного пирога.

У Федора запит ґрунтувався на забаганках дружини й матері. Головне, щоб вони до нього не мали претензій. Фрося намагалася наслідувати свекруху там, де було вигідно їй. Навіщо ходити на роботу, коли в хаті є достатньо харчів і грошей на найнеобхідніше? Вона розуміла, що змінити щось у квартирі свекруха їй не дасть, бо досі любила свої прибалтійські меблі, прищмокувала язиком, дивлячись на них. Фрося надіялася, що та не вічна й тоді, коли вона стане господинею, з принципу викине їх. О, якби Божі плани збігалися з нашими!

Діставши свободу не тільки в діях на службі, Федір Данилович відчув смак життя поза домом, коли можна використати службове становище для власного задоволення. З групою співробітників він «кришував» у місті масажні салони, які нелегально надавали ще й інтимні послуги. Від цієї діяльності

він отримував не тільки чималі кошти, а й щонайменше раз на тиждень перед вихідними нагоду «відриватися» з друзями по повній. Вимитий, «відмасажований» і в дупель п'яний Хведя повертався додому й на добу поринав у сон, з якого вивести його було важко.

Фрося гнівалася, але, вивернувши з його кишені пачку купюр, ховала від свекрухи й не насмілювалася здійсмати бучу.

– Чому ти не свариш його? – дорікала та, бо з її чоловіком рідко таке траплялося.

– Ви з ним поговоріть, бо мене він не слухає, – виправдовувалася невістка, не маючи наміру псувати із чоловіком стосунки. Боялася, щоб не залишив її.

Діані виповнилося вже десять років, і вона своїм поглядом училася оцінювати все, що в домі відбувалося. Не схвалювала батькову поведінку, але й не підтримувала жінок, які сиділи в нього на шиї. Спілкуючись з однокласниками, знала, що в кожній родині тривала боротьба за виживання. Усім катастрофічно не вистачало грошей на харчі та ліки, а мама з бабусею сперечалися між собою, хто і як має вплинути на батька. Вони були відірвані від реального життя і не знали, як важко живеться іншим. Вікном у світ для них став телевізор. Кожна дивилася свій серіал, і за героїв фільму переживали більше, ніж за неї.

Дівчина почала шукати на вулиці подруг, з якими було б цікаво проводити вільний час. Щоб мати не прискіпувалася, Діана обманювала, що нібито записалася в кілька гуртків, і просила коштів на їх оплату. Фрося тішилася, що дитина ще чимось цікавиться, крім уроків, і щедро її винагороджувала. Вона не здогадувалася, що гроші донька з дівчатами витрачала на власний розсуд.

У звичний плін життя, до якого люди звикають, часто вмішується Боже провидіння і перевертає все з ніг на голову. Подія, що сталася суботнім вечором, сколихнула всю громадськість міста. Міліціонери поверталися з риболовлі машиною і на великій швидкості збили на переході людину, а самі врізалися в стовп... Трое загинули і один важко травмований. Серед загинулих ледь упізнали Федора Даниловича. Одні казали, що так їм і треба – нехай не сідають за кермо п'яними, а для родин загинулих велика трагедія, бо кожна з них втратила годувальника. Дивно, але винуватець, який переходив дорогу в недозволеному місці, відбувся незначною травмою.

Для одних – нещасний випадок чи трагедія, для овдовілих жінок – катастрофа. Обидві не знали, як тепер мають жити. Анфіса днями не виходила зі своєї спальні. Чути було, як вона плаче, але ніхто не збирався її заспокоювати. Фрося згадала про велику силу косметики, якою вдома нехтувала. Щоб виглядати привабливою, почала наносити яскравий макіяж, заходила до перукарень і пропонувала свої послуги. В одній з них їй запропонували вільне крісло.

Невпевнено почувалась і Діана. Вірні подруги спочатку співчували їй, а потім одна за одною переметнулися до інших груп однокласників. Скоро дівчина зрозуміла, що вони дружили з нею з корисливою метою. Користувалися її щедрістю, коли вона в барі більшу частину витрат брала на себе. Ді знала, що подругам батьки дають менше коштів на кишенькові витрати, тому

заради дружби щедро ділилася з ними грошми, які їй давала мати. Після трагічної смерті батька Фрося відразу попередила доньку, що в сім'ї запасів нема й тепер їм треба буде кожній самотійно дбати про себе.

– Мамо, батько обіцяв оплачувати мені університет, то на кого я тепер маю розраховувати? – перелякано запитала Діана. Вона вже пригляділа для себе такий у столиці, щоб і престижно, і не важко навчатися. Тепер мрія перетворюється на марево, яке швидко розвіється.

– Доню, ти молода, гарна, тож скористайся тим, що тобі природа дала. Я вийшла заміж за правильного чоловіка, за яким прожила, як за кам'яною стіною, частину життя, шукатиму іншого. Не засуджуй мене, просто бери приклад. Грошей на твоє навчання в сім'ї нема.

– А в баби також нема? – допитувалася Діана, бо невтішна перспектива лякала її.

– Звідки? Жила все життя сьогоднішнім днем, а коли джерело доходів висохло, вона тільки й схаменулася. Живемо в такій державі, де таким, як вона, ще й чималу пенсію дають. Буде жити тепер «як усі».

– Чим же мені після школи зайнятися? Навчання всюди платне...

– Мені б твої роки... – загадково всміхнулася Фрося, але не стала пояснювати, чим би вона займалася, маючи менше років.

Останні місяці перед випуском однокласники в школі були настільки заклопотані своїми проблемами, що навіть після занять рідко збиралися. Більшість поспішала до репетиторів, бо вступити навіть на платне навчання можна було після складання іспитів та отримання атестата. Діана вже знала, що вчитися далі не піде, але щоб не насміхалися з неї, сліпала над підручниками самотійно. Не звикла пасти задніх.

Відшумів випускний, на якому Діана почувалася самотньою. Виявилося, що нема жодної подруги, з якою вона могла б поговорити про свій біль чи попросити щирої поради. Відійшли в минуле всі хвилювання, і в самотійне життя кожен обирав свою дорогу.

В обід, коли родина сіла до столу, випускниця поклала атестат на стіл і запитала:

– Тепер я вільна пташка. І куди мені податися? Чекаю вашої поради.

Заклопотана випускним вечором, Діана не звернула уваги, що недавно між бабусею і матір'ю пробігла чорна кішка. Досі вони приховували від неї, а сьогодні була нагода повідомити причину розбрату.

– Діанко, мама змушує мене розміняти квартиру. Я цього не хочу, але якщо вона приведе сюди свого коханця, то мое серце цього не витримає, – першою обізвалася Анфіса, яка досі не могли прийти до тями. Вона вилила на голову невістки не одне відро помий, які збиралися роками.

– Та хто ж з такою гідрою вживеться!? Я ще молода й хоронити себе заради пам'яті про твого сина не хочу! – Фрося перейшла на «ти», підкреслюючи свою зневагу.

– Мені в однокімнатній квартирі буде добре, а як ви там обидві вживетеся? Будете приводити одного на двох кавалера? – свекруха хотіла дошкульніше вколоти Фросю, але ці слова ранили серце Діани.

– А я ще якоїсь поради від вас чекаю... – мовила вона й стала збирати речі. – Хто дасть мені грошей на дорогу? Обіцяю невдовзі повернути.

Анфіса найбільше лякалася такого розв'язку, бо, знаючи характер невістки, переймалася, що та не побоїться гріха й робитиме все, щоб вижити її зі світу... Мовчки пішла до своєї кімнати, витягла зі сховку певну суму й поклала перед внучкою.

– Може, це й не найкращий вихід, але знай, що двері моєї хати для тебе будуть завжди відчинені. Вибач, що сваримося і в домі нема сімейного спокою. Якщо мое слово для тебе щось значить, то запам'ятай: добивайся в житті чогось сама й не розраховуй лише на чоловіка. Мені пощастило, а вам – хтозна...

Діана подякувала бабусі за підтримку й демонстративно покинула квартиру. Ще не знала, куди поїде, але розуміла, що треба змінити місце проживання.

Кроки в самостійне життя

Минуло близько десяти років, за які Діані довелося пережити чимало випробувань.

...Боячись їхати далеко від місцини, де залишилася родина, вона спробувала знайти щастя в Чернігові, поїхати куди порадила мати. Казала, що там живе багато росіян і їй не доведеться розмовляти українською. Виявилось, що від безробіття люди страждають не через мову й прихильність до якоїсь партії. Не маючи якоїсь кваліфікації, була змушена змінити місце роботи не в одному барі. Спочатку посудомийкою, потім офіціанткою. Більшість власників цих установ – чоловіки середнього віку – наймали гарненьких дівчат, які погоджувалися на будь-яку платню. Після кількох тижнів роботи обіцяли підвищити їй, якщо вона буде «чемною». Діана швидко зрозуміла, що натяки на «чемність» штовхали дівчат заради незначної грошової надбавки на згоду вступати з власником в інтимні стосунки, коли йому заманеться. Натішившись молодим тілом, він невдовзі знаходив причину й звільняв їх з роботи. Діані через відмову доводилося частіше за інших змінювати заклади. Дівчина боялася переступити межу, за якою зростає лише неповага до себе. Як і кожна жінка, вона мріяла мати сім'ю і дітей.

Якось, ідучи містом, побачила на дверях колишнього Будинку побуту оголошення, що потрібен працівник, який уміє ввічливо поводитися з клієнтами. Зайшла лише поцікавитись і зустрілася з молодим миловидним чоловіком, який виявився підприємцем невеликої майстерні ремонту побутових

приладів. Валерій Рогожин показав невеличку кабінку, відгороджену від майстерні, де вона прийматиме від клієнтів різні зіпсовані електротовари для ремонту. Діана подумала, що тут їй спокійніше працюватиметься, і прийняла пропозицію підприємця.

Висока струнка дівчина з копицею пишного каштанового волосся притягувала погляди багатьох чоловіків. Не встояв перед дівочою вродою і Валерій. Йому подобався її приємний, спокійний голос і аромат легких парфумів. Щоб заробити на проживання, він постійно ремонтував електроприлади, на приватне життя не вистачало часу. Майже всі друзі вже одружилися, а він виправдовувався тим, що ще не на часі. З появою Діани час ніби зупинився, і навіть робота, без якої не мислив і дня, відійшла на другий план. Залицявся по-дитячому, і дівчині сподобалося, що не нав'язувався і не пробував відразу затягнути в ліжко. Їй також набридло відбиватися від залицальників і бігати з місця на місце в пошуках роботи. Закохавши в себе Валерія, дочекалася, коли він урочисто запропонував їй одружитися. Чи йшла за покликом серця? Відповісти навіть собі не могла...

Із цією радісною новиною молодята поїхали до бабусі. Самотня Анфіса після важкого переїзду, коли довелося позбутися більшості дорогих її серцю речей, занедужала. Бідкалася, що на старість нема кому за неї потурбуватися. Фрося, відділившись, одразу ж прийняла якогось розведеного чоловіка й живе з ним на віру. Усі ці новини вона дізнавалася через чужих людей, бо після розміну квартири колишні невістка зі свекрухою ще не бачилися.

– Дуже рада за тебе, Діанко, – обняла її бабуся. – З виду гарний хлопець, але з краси води не пити... Дай боже, щоб він виявився ще й добрим та турботливим. А де ви будете жити?

– У нас із мамою двокімнатна квартира, то в ній місце й для моєї коханої знайдеться, – радісно повідомив Валерій.

– Іноді втрюх затісно... але, може, у вас не так складеться, як у декого...

– Валера має невеликий бізнес, то колись ми розбагатіємо й купимо своє помешкання, – не так похвалилася бабусі Діана, як висловила своє сподівання на майбутнє.

– Найкраще жити окремо від усіх. Колись і я була щасливою... – Анфіса хотіла ще чимось похвалитися перед цим хлопцем, щоб знав, якими поважними були родичі Діани, але внучка зупинила її.

– Бабусю, у нас обмаль часу. Ми приїхали повідомити, щоб ти не хвилювалася за мене. Я тепер у надійних руках, – шукаючи очима підтримки в чоловіка, мовила вона.

Анфіса повільно відкрила одну з шухляд прибалтійського серванта, знайшла папку з паперами й вийняла заповіт.

– Мені недовго залишилося жити, тож візьми його як весільний подарунок.

Вдячні молодята подякували й попрощалися.

Недовго після цієї зустрічі Анфіса ще рясно топтала. Виснажена постійними чварами з невісткою, вона не мала з ким навіть поділитися своїми проблемами. Відірвана від родини, з якою давно втратила зв'язок, жінка так і не знайшла собі рівних серед українців. Нова сусідка іноді заходила до неї, ділилася борщовим набором з дачі. Вона востаннє і лікаря викликала, коли Анфіса ступила вже на стежку до Бога...

Час непомітно відриває листки від календаря, залишаючи тільки спогади. Ніби недавно Діана мріяла про щастя, а воно вже спиналося на ноги й змушувало батьків активніше втрутитися, щоб зводити кінці з кінцями. Після одруження молода недосвідчена дружина надіялася, що їй також пощастить зловити за хвіст свою жар-птицю, і повністю довірилася чоловікові. За його порадою продала бабусин спадок і виручені кошти віддала Валерію на розвиток бізнесу. Він не признавався їй, що його мізерні заробітки соромно називати бізнесом. Через відкриті кордони масово завозили нову різноманітну імпортовану побутову техніку, покупка якої ставала дешевшою за ремонт старих приладів.

Валерій не зорієнтувався вчасно, щоби позбутись орендованого приміщення і зберегти хоч частину коштів. Одного дня його відібрали й повісили великий замок. Якийсь час він боявся признатися вдома, що король уже не тільки голий, а й без роботи.

Діана використовувала останні дні, коли ще, згідно із законом по догляду за дитиною, можна було не працювати. Довідавшись про банкрутство чоловікової справи, вона не могла йому пробачити, що він так бездумно розтринькав її спадщину. У сім'ї почалися чвари, які часто закінчувалися рукоприкладством, і настав такий момент, коли котромусь треба було вступитися. Свекруха – Неля Василівна – була доброю жінкою і розуміла, що син ганебно вчинив, проциндривши чималу суму Діаниного спадку. Та кожна мати завжди на боці своєї дитини, що б вона не зробила. Неля Василівна не могла допомогти синові ні порадою, ні грошми, і коли невістка попросила її пригланути за Андрійком, відмовити не змогла. Любила внука й вірила, що молоді трохи проживуть окремо, відчують, що не можуть одне без одного, і помиряться. Діану гнали злість і зневіра, яка спонукала на кардинальні зміни. Невдовзі вона зібрала свої речі, слізно попросила вибачення в сина й виїхала до Києва. Вважала, що там легше буде знайти роботу і, головне, не бачити, як чоловік замість того, щоб шукати вихід, опускається на хмільне дно.

Валерій з розпачу, що такого, як він, красеня покинула дружина, почав іще частіше заглядати в чарку й поспішив завести коханку, аби довести собі, що він іще чогось вартий. Розлучена жінка, маючи двох своїх дітей, сподівалася, що інший випивоха кращий за свого й вони зможуть налагодити нове сімейне життя. Від котрогось із містян довідалася, що він недавно ще мав майстерню, тож надіялася, що не сидітиме вдома склавши руки. Не роздумуючи довго, жінка прийняла його до себе.

Діана знала це все й дивувалася, що негідний вчинок Валерія не торкнувся її серця, а, навпаки, звільнив від подальшої відповідальності за їхній шлюб.

У столиці без проблем влаштувалася офіціанткою в бар «Ластівка», де через рік доля звела її з Тамарою. Чула від земляків, що Валерій зовсім пустився

берега, тому переконувала себе, що не мусить «бути вірною, поки смерть не розлучить нас...», і сама наважилася переступити межу, за якою нема прощення. Подала б на розлучення, але стримував син, якого не було з ким покинути. Справно надсилала свекрусі гроші на його утримання, а з ним спілкувалася лише телефоном. Боялася, що при зустрічі мати почне вмовляти її повернутися до Валерія, а вона вступати в ту ж брудну калюжу вже не хотіла.

Треба було оплачувати житло, надсилати свекрусі на утримання сина й при тому самій пристойно вдягатися, а платні офіціантки не вистачало й на половину потреб. Не одну ніч метикувала, де взяти коштів і чим зайнятися, щоб і честі не запламувати, і вижити. Ласі до жіночих принад чоловіки пропонували Ді розважитися з ними, обіцяли непогані гроші за інтимні послуги, тож деколи погоджувалася...

Совістю, яка дивилася в душу й засуджувала її поведінку, стала Тамара. Скромна незаймана дівчина вірила, що в цьому світі можна чесною працею чогось досягти. Як не переконувала її, що життя жорстоке й непередбачуване, Тома лише знижувала плечима й вірила, що коли людина сама не шукає болота, то воно її не знайде.

Коли в їхньому житті з'явився Едик, Ді почала нахвалявати йому подругу, що такої скромної сільської овечки тепер зі свічкою не знайти. Бувалі хлопці знають, що кожен любить розважатися з дівчатами, але заміж хотів би взяти невинну або хоч не розбещену. Ді не знала Едикового характеру, бо він у їхньому барі з'явився недавно. Бачила, як він мовчки пас сусідку очима, але не наважувався її кудись запросити. Хотіла допомогти людям ближче пізнати одне одного, але ж не настільки... Якби не той тарган у барі, що змусив провести дезінсекцію закладу, то не мали б вільного часу й не прийшла б у голову крамольна думка опустити Тамару на грішну землю. Треба було попередити чи порадити, як користуватися контрацептивами, але тоді вона здогадалася б про її намір і не залишилася б у кімнаті наодинці з Едиком.

Якщо відверто, то Діані дуже жаль, що подруга завагітніла й тепер десь мучиться з дитиною. Згадувала свого сина, який мусить жити біля бабусі при живих батьках. Чому так несправедливо влаштований світ? Одні хочуть мати дітей, а їм Бог не дає – інших карає ними...

Народила – думай!

Недовго вдавалося Тамарі приховувати вагітність від співробітників. Надія Ігорівна, власниця бару, викликала її в кабінет і, не приховуючи роздратування, мовила:

– Хто б міг подумати, що скромна з виду дівчина могла так бездумно влипнути! Подруга не ділиться з тобою, як насолоджуватися життям і не плодити байстрюків?

Тамара втупила очі в підлогу й мовчала. Не знала, що відповісти.

– Звільнити тебе не маю права, але й псувати імідж закладу також не можу. На кухні зможеш бути корисною до декретної відпустки? – запитала власниця. – Злидні злиднів доганяють. Мама вже хоч знає, що скоро бабусею стане?

– Мама за кордоном, то їй усе одно, а бабуся обіцяє допомогти... – не піднімаючи голови, відповіла Тамара. – Дякую, що не виганяєте. На кухні все робитиму, адже до роботи привчена з дитинства.

– От і добре. Не падай духом, бо, поки своїх гуль не наб'єш, на чужих помилках важко вчитися.

Після народження сина Тамара не наважилася відразу виходити на роботу. Не помітила, як злетів рік, бо за щоденними клопотами бачила лише, як у нього виріс перший зубчик, а потім син ступив самостійно перший крок...

Минав останній місяць літа. Спека, що допікала останній тиждень, трохи спала, і такий жаданий, хоч і не дуже рясний дощ освіжив повітря. Тамара нагодувала малюка кашею, умила личко і, милуючись ним, звела погляд на бабусю.

– Як ви гадаєте, на кого він схожий?

– Яке це має значення? Чий би бичок не скавав, а телятко наше! Не тим гризешся, мамочко! Думай, чим дитину годувати будеш. Подивись, як люди своїх дітей одягають, а наше в недоносках інших ходить, – невдоволено відповіла бабуся Маша.

– То що, мені йти на об'їзну дорогу й приєднатися до тих дівчат, які себе водіям продають? – огризнулася Тамара, добираючи слова, щоб не дратувати бабусю ще більше.

– Залишай мені дитину і йди працювати, – порадила вона. – Не дивися на тих жінок, які можуть довго сидіти без роботи з дітьми. Тобі судилася інша доля.

– Вам же важко буде... Він такий непосидючий, що скоро не доженете.

– А кому сьогодні легко? Час швидко біжить. Через рік у садочок почнемо водити, а там не зоглядишся, як і виросте. Шкода, що батька не знатиме... – Маша важко перевела подих і відвернулася, щоб внучка не бачила сліз.

– Не починайте! Необачно я вчинила, то що, мені щодня тепер перед вами каятися?

– У Бога проси прощення, а не в мене. Я своїх гріхів маю повен міх. Бери дитину й веди погуляти, поки на вулиці гарна погода, – попросила бабуся, не маючи наміру продовжувати безглузді балачки.

На столі завібрував мобільник, і Тамара кинулася до нього. Тепер не часто до неї хтось телефонує. Однокласників розгубила, із сусідами легше побачитися, ніж додзвонитися, бо всі зайняті.

- Привіт! Упізнаєш? - почула голос Діани, жінки з її минулого життя.

- Доброго дня! Що ти! До смерті не забуду... - сердито відповіла Тамара, хоч і зраділа її дзвінку. - Цікавишся, чи ще жива?

- Томочко, не злись. Я ж такого фіналу не хотіла. У нас звільнилася офіціантка, і Вовчиця пропонує тобі роботу. Не відмовляйся, бо ми ж розуміємо, як тобі важко самій виховувати дитину.

- А малого куди подіну? Бабуся може допомогти, але всю відповідальність узяти на себе не зможе, - почала відмовлятися Тамара й побачила бабусині кивки головою, щоб погоджувалася.

- Не відмовляйся, прошу тебе. Візьми тільки у свого лікаря довідку про стан здоров'я, щоб іще тут не бігати і не витрачати даремно гроші, - наполягала Діана, не даючи часу на тривалі роздуми. - Завтра чекаємо від тебе остаточної відповіді, бо літом, сама знаєш, одному офіціанту важко на зміні.

Коли мобілка згасла, Тамара втупилася в бабусю і чекала, що вона скаже. Адже все залежить від її згоди доглядати дитину. Тамара ще сьогодні їхала б звідси, бо вже набридли підгузки й варіння каш. Грошей на памперси й готове дитяче харчування в них не було, тому вигодовували хлопчика старими дідівськими стравами, на яких самі виростили.

- Що ти дивишся на мене, як на Матір Божу? Пропонують роботу, то нема чого роздумувати, - сказала бабуся й усміхнулася.

- Ви мене відпустите аж у Київ?! - не повірила Тамара.

- З умовою, що ти хоч раз на тиждень будеш нас провідувати.

Тамара обняла бабусю і готова була зацілувати з радощів. Боялася нав'язувати їй свою дитину, але коли вона сама погодилася, то чому не скористатися шансом і не вирватися на волю.

- Тоді, бабусю, ви погуляєте з Артемком, а я гайну по довідку в поліклініку, - радісно, ледь не підскакуючи, розпорядилася внучка, на ходу одягаючи дитину.

Хату ніби ангели перелетіли. Приемна новина на якусь мить зробила двох жінок щасливими. Обидві розуміли, що буде важко, але з'явилася невеличка надія подолати матеріальну скруту.

Про свою незаплановану вагітність Тамара повідомила матері вже аж перед пологами. Виправдовувалась, як могла, але матеріальної допомоги не просила. Ольга колись не була щедрою мамою, то тепер, коли ніхто не знає, як їй там ведеться, марно надіятися, що вона змінилася. Подейкують, що заробітчани навчилися рахувати кожен зароблений копійку й необдуманно жодної не витрачають. У те, що Ольга навчилася жити економно, не вірили ні мати, ні донька. Скарною для себе вона ніколи не була.

– Я ще заміж збираюсь, а ти мене бабцею робиш, – буркнула у відповідь на почуту новину Ольга. – Ти ще сама дитина, то навіщо тобі цей клопіт? Не знала, як його позбутися?

– Мамо, вже пізно про такі речі говорити. У тебе буде внук, – повідомила Тамара, перебиваючи нотацію, яку та зібралася їй вичитати.

– Ти мене не втішила. Шкода, що змарнувала собі життя. Від дівчат користі мало, а хлопці – це чужі діти. Вибач, у мене коштів мало на телефоні. Бабу поцілуй за мене, – поспішно виговорила, що мала на меті сказати, і відключилась.

Довго Ольга не давала про себе знати.

Хлопчиків вже минав третій місяць, коли новоспечена бабуса змилосердилась і надіслала на памперси дві сотні єврів. Маша навіть уявити не могла, як важко донька відривала від себе ці кошти. А може, щось родинне заворушилося в серці й згадала, як їй колись важко було починати самостійне життя? Казала, що хотіла б побачити немовля, але до України не повернеться, доки не отримає в Греції білу карту для легалізації, а її можна отримати через п'ять років, якщо до того не потрапиш за якимсь порушення режиму в поліцію. Не приховувала, що нудьгує за всіма, але у відпустку приїде лише через півтора року.

Маша вважала, що з Ольгою вони мали б іще більше проблем, то нехай уже краще працює подалі від них.

Додому Тамара повернулася під вечір. Принесла на всі гроші, що мала, пакет з найнеобхіднішими продуктами й почала розкладати в холодильник.

– Через тиждень я привезу грошей, попрошу аванс, і тоді ви вже не будете на всьому економити. Пильнуйте Артемка, аби не захворів, бо тоді все піде на ліки, – попросила й глянула на килимок, де, нічого не підозрюючи, бавився син.

– Не вчи маму діти бавити, – образилася бабуса. – Старатимусь, але ж діти часто хворіють, то чи впильную...

Уранці Тамара прокинулася без будильника. Поцілувавши сплячого сина, тихенько вийшла зі спальні. Боялася, щоб не прокинувся, бо тоді вцепиться за шию і не відпустить її. Так бувало часто, коли вона збиралася в місто й на якийсь час покидала його на бабусю. Сьогодні поспішала вислизнути з хати, щоб не розбудити його. Поцілувала бабусю в чоло і з невеличкою сумкою знову пішла межі люди шукати щастя...

У дорогу

Молочне світло ночі помалу змінилося передсвітанковим маревом. На сході зазолотилися білі хмаринки, передвіщаючи погожий день і вдалий для жінки, яка має надію сьогодні знайти роботу. За два роки вже відвикла вставати

рано й кудись їхати. Не сиділося не тільки їй. Набитий пасажирами автобус прямував до Києва. Тамара втішилася, що квиток дали на задне сидіння, і, схиливши голову до вікна, намагалася подрімати, але марно. Пасажири голосно перемовлялися одне з одним, ніби не бачилися роки, та й думки не давали спокою. Одна підсилювала тривогу за дитину, інша вселяла надію на покращення життя.

У передмісті набилося стільки люду, що важко було протиснутися до виходу. Тамара відвикла від метушні та тисняви у транспорті. Кімната, яку вони з Діаною винаймали, була не дуже далеко від місця роботи, тож не потрібно було витрачатися на таксі після зміни, яка не раз затягувалася до перших півнів. «Ді не повідомила, з ким тепер проживає, але те помешкання нам дісталось від моєї матері, то я маю право зайняти його знову», – думала Тамара, наближаючись до під'їзду потрібного будинку.

Гуртожиток жив своїм життям. З кухні доносилися приємні запахи сніданку, прибиральниця ледь не перед носом водила шваброю і сварила, щоб не розносили по кімнатах бруд. Усе як і два роки тому. Жильці тут часто змінювалися, то ніхто не впізнавав у ній колишню мешканку.

Діана з бігудями на голові сиділа біля великого дзеркала й підводила олівцем і без того виразні очі. Побачила на порозі Тамару й схвально вигукнула:

– Яка ж ти молодчина, що приїхала! Я вже збиралася телефонувати тобі. Проходь, нехай я гляну, як ти змінилася. – Вона обкрутила подругу довкола себе і, затинаючись, мовила: – Не хочу тебе ображати, але мускулів для боротьби за виживання наростила мало.

– Ти гадаєш, що я мала чим обжиратись у декретній відпустці? Усе для малюка, а самі як-небудь... – виправдовувалася Тамара.

– Мене Бог милував від такого. Щоб Вовчиця прийняла тебе знову на роботу, мусиш почати фарбуватися, навчитися всміхатися і стати нахабнішою. За два роки відбулося чимало всяких змін, і всі – не на нашу користь.

– Нахабнішою в чому?

– Може, життя вже чогось тебе навчило, то більше думай про себе, а не про те, що про тебе скажуть чи подумають. Тепер кожен дбає лише про себе, – повчала Ді.

– Якщо чесно, то я б краще якісь гайки на заводі закручувала, ніж ото переступати через себе. Не в тому столітті, мабуть, народилася.

– Заводи порізали на брукхт, та й що там таким худеньким жіночкам робити. До гайок сила потрібна.

– Я так зраділа твоєму дзвінку й ще вчора готова була на крилах летіти сюди. А коли ти мене остудила порадами, починаю сумніватися, чи добре вчинила, опинившись тут. Синок іще маленький і не розуміє, що мамі потрібні гроші. Боюся, що бабуса не впорається з ним.

– З тиждень попхинькає і звикнеться, – впевнено заспокоювала Ді.

– А ти звідки можеш знати?! – Тамара підозріло глянула на подругу.

– Маю досвід... Колись розповім, а зараз сідай до дзеркала й починай наводити марафет.

Тамара не стала заперечувати, але призналася, що своєї косметики не має. Удома не було для кого фарбуватись...

– Бери мою і поспіши, щоб застати Вовчицю, – порадила Діана.

Надія Ігорівна зустріла їх при вході. Оглянула з ніг до голови Тамару й всміхнулася до Ді. Боялася, що та не виконає обіцянки й тепер у терміновому порядку доведеться шукати нову офіціантку. Власниця поважала дисциплінованість у всіх проявах. Нехай працівник не ідеальний, але випробуваний і надійний. Цікаво було глянути на зовнішній вигляд колишньої працівниці: чи не втратила привабливості.

– Ціную в людях пунктуальність. Дякую, що не підвела. Готуйся до праці, а ти, Тамаро, ходи зі мною, – скерувала Надія Ігорівна й порухом руки дала барменові зрозуміти, що в кабінет треба занести дві кави.

– Дитину з ким залишила? Не зірвешся, щойно він закашляє?

– З бабусею... – тихо відповіла та. – Не стану обманювати, що не хвилююсь, але мені дуже потрібна робота...

– Гаразд. Я співчуваю тобі, але не підведи, щоб я спала спокійно. Не думай, що й мені легко. Пройдися вулицею і подивися, скільки всяких генделіків відкрили, тому доводиться боротися за кожного клієнта. У штат тебе поки не вписую. Платню отримаєш у конверті, а далі час покаже. Іди працюй!

З усмішки, яку випромінювали очі Тамари, стало ясно, що її взяли в колектив. За ранковою кавою перед відкриттям бару вона побачила, що за ці кілька років основний штат працівників майже не змінився. Дивувало лише, що ніхто її ні про що не розпитував і не давав порад. Мабуть, правду казала Ді, що кожен живе сам по собі.

Перші дні важкувато було починати роботу, бо змінилися клієнти, забаганки яких треба вивчати. Чайових новенькій давали мало, а їй необхідно в найближчі дні поїхати додому провідати сина.

– Перші гроші використай не на колготи для дитини, а на простий мобільний телефон для баби, щоб мати змогу телефонувати їй у будь-яку пору дня чи ночі, – радила Діана.

– Де я таких коштів візьму? Бабусі пенсію принесуть лише за тиждень, а годувати малого чимось треба.

– Для початку я тобі подарую свій старий. – Ді похизувалася новеньким айфоном. – Тепер без такого зв'язку ти не людина. Заправ новою СІМ-картою і залиши бабусі.

Після першої розлуки з дитиною минув тиждень. Додому мов на крилах летіла, доки не переконалася, що син не капризував і поступово звикав до постійного перебування з бабусею. Молода мама заспокоїлася і наступні дні більше уваги приділила роботі.

Минуло майже два місяці, коли Тамара побачила давнього клієнта бару, який облюбував собі одну кабінку, де міг вільно почуватись у розв'язанні своїх проблем. Не звертаючи уваги на офіціантку, яка поклала перед ним меню, він знову агітував якусь молоду жінку прислухатися до вигідної пропозиції. З короткої розмови не вловила її суті, але сума, яку почула, Тамару вразила. Де це в наш час можна заробити такі кошти і хто цей чоловік, що так упевнено пропонує своїм клієнткам високу платню?

Наступного ранку, коли подруга ще відлежувалася в ліжку, Тамара поділилася з нею тим, що вчора почула від клієнта.

– Ти про Жорика? – не здивувалася Діана. – Він сутенер і шукає жінок, які можуть стати сурогатними матерями.

– Як це?

– Отак просто. Тобі підсаджують у матку чуже дитя з пробірки, і ти його виношуєш. Після пологів дитину забирають, а тобі виплачують кругленьку суму. Не гривень, а доларів, – уточнила подруга, показавши свою обізнаність у цій справі.

– Це не карається законом? – не вірила Тамара.

– Це бізнес, голубко. Одні продають корисні копалини, інші – зерно, а ті, яким ці блага недоступні, торгують маленькими дітьми. Наші законодавці, щоб приховати від людей свої оборудки, не забороняють законом дрібніші зловживання, – спокійно на свій розсуд роз'яснювала Діа те, що колись і її схвилювало.

– Я до церкви не ходжу, але мені здається, що це великий гріх – торгувати дітьми.

– На мою думку, не більший за той, який учиняють жінки, торгуючи своїм тілом. Я б сказала, що сурогатне материнство чистіше за проституцію.

– Є одне «але», – всміхнулася Тамара. – Заробляючи гроші проституцією, ти отримуєш, крім грошей, ще й фізичне задоволення.

– Яка ж ти, подруго, наївна... Деколи отримуєш таку відразу, що готова сама заплатити, щоб уникнути вимушеного інтиму. Послугами проститутток користуються переважно чоловіки з якимись комплексами або збоченці. Як на мене, то народити комусь дитину й зробити якусь сімейну пару шасливою благородніше, – ділилася думками Діана.

– А чого ж ти не ризикнеш, якщо це так благородно й добре платять? – лукаво всміхнулася Тамара.

– Я вже давно думаю над цим, гадаєш, даремно тобі зателефонувала? Тут щодня оббивають пороги молодші за тебе дівчатка, і Вовчиці все одно, хто

ій приносить дохід. Я відчуваю вину перед тобою, знаю, що ти зі своїм характером сама ніколи не виберешся з болота, то чому б нам обом не спробувати? У мене нема родини, з якою можна відверто про це говорити, а ти надійна подруга по нещастю.

– По якому нещастю? – здивовано підняла брови Тамара.

– Ну, не в буквальному сенсі... Я розлучена й також маю сина, який живе зі свекрухою. Рідко його бачу, і це дуже гнітить, бо не можу забрати до себе. От коли куплю хоч невеличке житло, тоді з'явиться шанс створити нову сім'ю. У барі до старості літ таких грошей не зароблю. А тобі також вигідно, бо можеш носити в утробі чужу дитину й одночасно вдома доглядати свою. Таких грошей не кожен чоловік у Польщі на будові заробить.

– Заманливо малюєш, але це, мабуть, нелегко – носити дитя, знаючи, що його відберуть, – недовіриливо мовила Тамара.

– Морально я вже готова спробувати. Це ж недовго, усього дев'ять місяців – і матимеш у руках купу грошей, – переконувала Діана.

– Якби ж то можна було на цей період у космос вилетіти. Люди почнуть обмовляти, що знову нагуляла дитя, бабусі треба буде якось пояснити... – вагалася Тамара.

– Томко, ти морально готуй себе до цього, а деталі ми вже по ходу будемо обговорювати. Місто велике, і загубитися в ньому запросто. Ти гадаєш, що ми одні такі? Признаюся, що вже наводила довідку в найбільшому центрі сурогатного материнства, і мені сказали, що в них черга охочих стати сурогатними матерями на два роки вперед. Через кілька років я постаріюсь і мене не візьмуть. Тому я хочу спробувати тепер, – емоційно переконувала Діана, і збити її із цієї дороги Тамарі було не під силу.

Після цієї відвертої розмови Тома почала думати про Ді як про невдачу, у котрої також не склалося сімейне життя. «Вона пробивна, і якщо пропонує мені разом спробувати щастя в цьому бізнесі, то чому б і ні? З бабусею якось домовлюся. Не піде ж вона до батьшки в церкву дозволу питати?» – переконувала сама себе. Вода камінь точить, а розмови на цю тему відбувалися у вільний від роботи час день у день.

За роботою і роздумами не зауважили, що різко похолодало й почалися затяжні дощі. У природі тривала боротьба між осінню та зимою, несучи людям сезонні хвороби, які часто вносять корективи у звичний плин буття. Зателефонувала Маша й стривоженим голосом просила внучку взяти додатковий вихідний, бо в Артемка вже кілька днів тримається температура, а вона не може навіть до аптеки вийти. Про додатковий не могло бути й мови, а от випросити в адміністратора кілька годин, щоб встигнути на останній автобус, Тамара змогла.

Дорогою ніби якась сила підштовхувала її до думки, що треба погоджуватися на пропозицію подруги. Хоч цю зиму виграє і догляне синочка, а через рік він підросте, зміцніє. Побачивши його хворого, Тамара вже не думала про людський поголос і реакцію її сусідів на другу вагітність. «Ми ж не цікавимося, як вони заробляють кошти на прожиття. Я ж не красти в держави збираюся...» – виправдовувалася за ще не скоєне, але гріхове рішення.

– Не знаю, дитино, як я переживу цю зиму без тебе. Він же не дає за двері вийти, а мені ж хоч за хлібом і молоком сходити треба, – бідкалася бабуся, щойно внучка переступила поріг.

– Не переживайте. Мені наклеюється робота на дому, то, мабуть, доведеться погодитися на неї. Ще не знаю, скільки будуть платити, але, кажуть, вигідна, – повідомила бабусі й була впевнена, що та схвалить будь-яке її рішення.

Безвихідь загання людину в глухий кут, і, щоб вийти з нього, вона, почувши вигідну пропозицію, як метелик на світло, бездумно йде на неї, не переконавшись, чи та безпечна. Жінка відчувала в собі силу й велике бажання щось змінити, тільки б забезпечити гідне життя своїй дитині.

У Київ Тамара поверталася з твердим переконанням, що пристане на пропозицію Діани. Уже не переймалася тим, що про неї думатимуть інші, адже кожен живе сам по собі, то й вона спробує ризикнути. Якщо експеримент виявиться невдалим, то в ньому, крім неї, ніхто не постраждає.

Діана з нетерпінням чекала подругу. Здогадувалася, що та вже «дозріла» до рішучих дій.

Тамара в бар прийшла з вокзалу, не встигла зайти в гуртожиток. По її збентеженому вигляду Ді здогадалася, що та хоче з нею поговорити. Після спільної кави перед початком роботи запитала:

– Бачу, що тобі не терпиться мені щось розповісти, чи не вгадала?

– Усе ти бачиш і відчуваєш. Шукай того Жору, і я готова з ним домовлятися, – твердо мовила Тамара, озираючись, чи ніхто не підслуховує їхньої розмови.

– У мене є його номер мобільки. Якщо його сьогодні не буде в нас, тоді зателефоную. Вище голову, подруго, хто не ризикує, той не п'є шампанського, – задоволено всміхнулася Діана. Втягнути подругу у свій задум вдалось, а надалі кому як пощастить...

Діана пів року виношувала цей план, зважувала всі «за» і «проти». Їй набридло бути коханкою одружених чоловіків, які тряслися за кожну відірвану від сім'ї копійку. Більшість із тих, які шукали розваг, вважали, що жінці достатньо, аби її напоїли й нагодували. Коли натякала, що їй потрібні гроші на дрібні витрати, то неохоче діставали одну чи дві купюри з кишені й тикали під ніс. У такі миті Ді відчувала огиду не тільки до коханця, а й до себе. Прагнула покласти цьому край, щоб не боятися ходити містом і не переживати, що дружина котрогось із них зустріне й повисмикує волосся на голові.

Жору запросили додому, бо в барі співробітники відразу здогадалися б, про що дівчата хочуть з ним домовлятися. Тут про його бізнес постійні працівники знали багато й лише перешіптувалися, коли він приводив нову клієнтку.

– Чому зранку? – запитав він, бо звик спати до обіду.

- Вибачте! Коли маємо вільний час...

Уранці ледь устигли причепуритись, як у двері постукали. Зайшовши в кімнату, Жора обвів поглядом ще незастелені ліжка.

- Доброго дня, красуні! Я зрозумів, що котрась із вас хоче стати сурогатною матір'ю, - зміряв допитливим поглядом обох, намагаючись угадати, котра з них.

- Коханців нам вистачає без вас... - Діана перебрала ініціативу розмови на себе. - Не буду приховувати, що офіціанти часто стають невольними слухачами чужих балачок, ми підслухали й одну з ваших. Вона нас зацікавила.

- Я й не приховую того, чим заробляю на хліб, - удав ображеного Жора. - Бізнес, яким займаюся, не заборонений законом. Надіюся, що ви не декларацію про мої доходи закликали сюди обговорювати?

- Ні. Ми самі шукаємо, де можна заробити, але щоб не ошукали. Хочемо з ваших вуст почути про гарантії та ризики, які нас очікують, - заспокоїла його Діана.

Жора нюхом відчув свіжі гроші. Умить оживився й почав читати завчену напам'ять лекцію про благородність справи, якою він займається.

- Ви, дівчата, повинні зрозуміти, що, крім власного заробітку, зробите щасливою сімейну пару, яка не може самотійно народити дітей. Однією з умов, щоб включили жінку в цю програму, мають бути народжені нею здорові діти до цього. Відмінний стан фізичного здоров'я і жодних серйозних проблем у генетиці.

- Діти в нас є, а решту перевірять, - відповіла за обох Діана. Вона знала, що жінок ретельно обстежують у медичному закладі перед тим, як підписати договір.

- Скільки я зароблю, народивши комусь дитину? - обізвалася Тамара, бо їй це найбільше пекло.

- Моя фірма дає десять тисяч євро й додатково по триста за кожен місяць вагітності на здорове харчування, - повідомив Жора й спостерігав, яке враження справить магічна цифра на жінок. У нього був свій зиск, і від того, на яку суму вдавалося схилити жінку до співпраці, залежав його заробіток.

- Щось ваша фірма мало платить, - невдоволено поморщила носа Діана. - В інтернеті пропонують за цю послугу трохи більше.

- А я маю працювати просто так? - обурився Жора. - Я ж на себе беру всі організаторські функції, воджу по кабінетах і знайомлю з потрібними людьми.

- Але ж це щонайменше двадцять п'ять відсотків за такі послуги! Якщо ви вважаєте, що виносити дитину легко, то залучіть до цього свою дружину, - випалила Діана.

- Моя дружина вже втретє виношує чуже дитя.

Почувши про таке, жінки були шоковані.

- Хіба вона може називатися дружиною, якщо ви з нею не спите? - хіхікнула Ді. - Умови договору вимагають, щоб жодних інтимних стосунків упродовж вагітності з іншим чоловіком не було.

- Я бачу, що ви добре обізнані в цій справі. Умови - це не закон, який також можна обійти, - насторожився Жора, уже не сподіваючись легко обдурити жінок. Переважно він розливавсь соловейком перед невпевненими жінками, а тут трапилися рішучі й допитливі.

- Хотіла б я побачити вашу дружину, бо не вірю, що ви кажете правду, - не повірила Тамара.

- Якщо почнемо з вами співпрацювати, то я вас обов'язково познайомлю з нею, - пообіцяв Жора.

- Наразі дякуємо за інформацію, - поглядаючи на годинник, мовила Ді. - Нам не горить, то пошукаємо ще фірму, яка пропонує більшу суму за аналогічну послугу. Правда, доведеться не одного стовпа з оголошеннями в місті обстежити, але це того варте. Правильно я кажу? - Діана втупилася поглядом у спантеличену подругу.

Тамара готова була на все, адже запропонована сума для неї була й так захмарною, але вірила подрузі, яка, напевно, мала якийсь інший план. То, щоб підтримати її, видавила із себе впевнену усмішку й сказала:

- У нас же є ще кілька номерів, на які ми не телефонували. Послухаємо, що там скажуть.

Ді вдячно глянула на неї і, ще раз подякувавши Жорі, запросила його до бару на пиво. Коли за ним зачинилися двері, Тамара невдоволено пробурчала:

- Мені здається, що ти вирішила на моїх нервах пограти, а сама не збираєшся нічого робити.

- Довірся мені. Це хитрючий звідник і з цієї послуги хоче отримати максимум. Почекаємо. Через кілька днів він сам нас знайде й запропонує більшу суму, - заспокоїла її Діана.

- А не краще звернутися офіційно до фірми?

- Там треба паспорт пред'явити, може, ще й ідентифікаційний код для сплати податку, то вийде на одне. Ти ж не впевнена, що там будуть тримати інформацію під грифом «таємно». Завжди знайдуться такі, які захочуть на цьому заробити. Сьогодні ми ризикуємо, хоча досі не впевнені, що якогось параграфу із закону не порушуємо. Заробивши на цьому, захочемо почати нове життя, а інформація про твоє минуле вигулькне в найбільш невідповідний

момент. Тому я схиляюся більше до пропозиції Жори. Його фірма приймає клієнтів під вигаданим тобою ім'ям, не питає паспорта й надає ті самі послуги. Тому не панікуй. Кілька днів зачекаємо...

Надворі, мов через сито, дрібний дощик поливав землю. Без нагальної потреби не хотілося з хати виходити, а Тамару вільний від роботи день гнав у дорогу. На душі шкребли кішки від того, що нічого певного не відповість бабусі, котра чекає, що внучка повернеться і вже нікуди не поїде. У холоднечу й самій хотілося відпочити, адже в гуртожитку також накопичувалася робота, якої за тебе ніхто не виконає. Набридає перебувати в русі, мов годинник, який не має спочинку ні вдень, ні вночі.

Напередодні поїздки очима зустрічала кожного відвідувача, надіючись побачити Жору, але він, мабуть, також вичікував. Та, боячись втратити двох клієнтів, першим зателефонував Діані й запропонував зустрітися.

– Що я тобі казала? Жора вранці прийде з новою пропозицією, – радісно повідомила Тамарі. – Тільки ти не зірвися і нічого не обіцяй від себе, торгуємося до останнього.

– Мені завтра вночі знову треба поспішати до дитини, то не дуже затягуй перемовини, – попросила вона.

Уранці жінки ще не встигли нанести на обличчя косметики, як у двері постукав Жора. Привітався як давній знайомий і, прибравши зі спинки стільця розвішаний одяг, сів.

– Ви непогані дівчата! Це я до того, що вагітним жінкам фарбуватися небажано, бо в косметичних виробках багато токсичних речовин, особливо ртуті, а це шкодить малюкам.

– Не треба нам читати лекцію, ви ж не конкурент косметичної фірми, – зауважила Діана.

– Ні. Мій товар важливіший і цінніший, але щоб він був якісним, треба виключити всі ризики, – без натяку на жарт відповів Жора. – Клініка пропонує кращу ціну, ніж була попередня, але надалі жодних бонусів не буде.

Він докладно розповів про приблизні умови договору й наостанок залишив їх у роздрукованому вигляді. Якщо жінок його пропозиція влаштує, то з понеділка він відвезе їх до спеціалістів.

– Єдине прохання до вас, – нагадала Тамара, коли Жора вже стояв у дверях. – Нікому не розповідайте в барі про наші наміри.

– Якби я не вмів тримати язик за зубами, то хто б мене взяв у спільники такого делікатного бізнесу? – всміхнувся і на ходу додав: – Чекаю дзвінка!

Тамара мало не до стелі стрибала від радості. Нарешті справа зрушила з місця!

– Я ж тобі казала, що не треба поспішати. Упевнена, що він і так нас ошукав, але не хочу пів Києва посвячувати в те, що збираюся робити, – з ноткою невдоволення мовила Ді. – Хай уже буде як є!

– Ти не довіряєш цьому Жорі? Вірю, що ти грамотніша за мене й не допустиш, щоб ще й він обманув нас.

– Побачимо, до якої клініки він нас повезе. А тобі раджу трохи самій мізками ворухити і не довірятися нікому. Питання став не тільки мені, а й тим, з ким підписуватимеш угоду, – наголосила Діана, бо брати повну відповідальність за подругу не мала наміру. – Сьогодні ти налаштована рішуче, а завтра через якісь обставини змieniш думку або підпишеш зайве, і тоді виправдовуйся перед усіма.

– Це ж, мабуть, треба буде паспорт показувати, а ти переконувала, що цього робити не варто, – почала сумніватися Тамара.

– Якщо чесно, то я також вагаюся. Будемо знати тоді, коли зустрінемося з представником клініки. Було б добре поспілкуватися з котроюсь із жінок, які вже народжували по цій програмі.

– Яка ж дурепа афішуватиме це?! – засміялася Тамара. – Попроси, нехай зі своєю дружиною познайомить, заодно перевіримо – обманув чи правду сказав.

– Не відразу ж! Уже тоді, як про щось домовимося, можна буде попросити, щоб вона поділилася відчуттями й особливостями нашої подальшої поведінки.

– Невже ти гадаєш, що, завагітнівши, зможеш довго тут працювати? Треба буде змитися до того, як живіт стане помітним. Ще зо два місяці вдома посиджу, а потім треба буде кудись зникнути. Ой, Ді, шукаємо проблем на свою голову! – з ноткою смутку мовила Тамара.

– Під лежачий камінь вода не тече – це народна мудрість. Якщо не хочеш перебиватись із сухарів на воду, то мусиш чимось ризикувати. Я налаштована рішуче, а ти думай...

– Колесо фортуни закрутилося, і вже пізно відступати. Мене ще й зима підпирає, бо, не дай бог, дитина захворіє, я все одно змушена буду розрахуватися. Жорі зателефоную, коли повернуся. Ти відпустиш мене на останній автобус? – запитала Тамара, збираючи сумку, з якою мала їхати додому.

– Куди ж я подінуся...

Думки жінок, які були на півдорозі до кардинальної зміни свого життя, концентрувалися лише на покращенні сімейного добробуту. Були переконані, що жертвують собою заради своїх дітей, яких дуже люблять і хочуть їм забезпечити гідне дитинство. Обидві досі жодного разу не були в церкві, бо виросли в родині атеїстів і не переймалися тим, чи їхній майбутній учинок буде гріховний із християнської точки зору. Звикли довіряти газетам і телевізору, гадали, що все, що відбувається в державі, підкріплене законом і дозволене. Ще якби не людські пересуди, то не було б ніяких пересторог.

Найбільше боялася людського поголосу Тамара, бо жила в містечку, де багато людей знаються між собою і новини, особливо негативні, швидко серед них поширюються. Надіялась усунути тимчасову матеріальну скруту, але і про щасливе заміжжя не переставала мріяти. Їй здавалося, що коли матиме достаток, то зможе бувати в тих розважальних закладах, де її ніхто не знає, і там вона зустріне свою долю. Серед клієнтів, що ходили в їхній бар, бачила лише тих, хто любить побухати, а потім похмелитися. Приходив колись Едик, але вже, мабуть, одружився з іншою і по таких закладах, як їхній, не ходить...

Переступивши поріг дому, не насмілилася розповісти бабуні, на що зважилася заради сімейного добробуту. Боялася, щоб та завчасу не закотила істерику й не відрядила її від задуманого. Вирішила поставити перед фактом, коли вже вагітність важко буде приховати.

У той час, коли подружки не було, Діана могла вільно розмовляти із сином по телефону. Розпитувала, чим його годує бабуса і чи часто він бачить тата. Обіцяла скоро забрати його до себе. Свекруха, видно, дослухалася до внукової розмови, бо вихопила в нього слухавку і ехидно запитала:

– І куди ж це ти його забереш?! Пошлялася трохи – повертайся до дитини.

– Невже блудний тато вдома й нема кому їсти варити? – парирувала Діана, бо так грубо свекруха з нею ще не розмовляла. Синочок уже, мабуть, «накрутив», і ненька не стрималася.

– Варити є кому, було б із чого... – стишила голос жінка.

Діана зрозуміла, що чоловік без роботи або коштів на харчі матері не дає. За ті гроші, що вона передає на дитину, мати підгодовує і сина. Злість розпирала груди. Постійно в думках шукала пояснення, чому так низько впав Валерій. Був же не дурний, намагався спочатку забезпечувати сім'ю і розширити свій маленький бізнес. Знань не вистачило чи плив за течією, до якої звикли люди з недавнього минулого? Невеличкий шторм – і вже задихнувся, мов риба без води. «Я також добра: не підставила вчасно плече. Думала, що проживу, як баба з матір'ю за спинами впливових чоловіків? Не врахувала важливої особливості – їхні чоловіки працювали в каральних органах влади, а мій – простий грішний, хоч і з великими амбіціями. Його швидко обламали й опустили на той рівень, де в нинішній державі перебуває більшість українців», – міркувала Діана. Жаль було колишнього чоловіка, але й тягнути його на своїх тендітних плечах вона не мала бажання. Буваючи в товаристві заможних чоловіків, спостерігала за їхньою поведінкою і бачила, що тепер усім виживати непросто. Конкуренти в бізнесі наступають на п'яти, підставляють одне одного, і, щоб залишитися на плаву, підприємці нерідко йдуть на великі ризики. Свої невдачі часто топлять у горілці, а стресу позбуваються в розвагах із жінками легкої поведінки. Світ давно став продажним, і різниця лише в ціні послуг.

Чим довше подружки роздумували над своїм майбутнім учинком, тим менше їх мордувало сумління. Ризик у них мінімальний, а з репутацією як кому пощастить.

На тижні зателефонували до Жори, і він призначив день для зустрічі з представником клініки. Обидві ретельно готувалися, бо ж невідомо, які

запитання будуть ставити й що оглядати. Ді хоч деколи заглядала в інтернет і звідти черпала інформацію про майбутню роботу, а Тамара користалася простим мобільним телефоном старого зразка й такої нагоди не мала. Вірила подрузі й сліпо йшла за нею.

Під'їхали до одного з пологових будинків міста. Жора впевнено минув регістратуру при вході й рушив довгим коридором. Уже з того, як він вітався на всі боки, можна було здогадатися, що цей чоловік буває тут часто. Зупинилися перед кабінетом психотерапевта, і він велів жінкам зачекати, поки повідомить лікаря. Через кілька хвилин їх запросили до просторого кабінету, де все сяяло чистотою.

– Я вручаю вас у надійні руки спеціаліста, – мило всміхнувся Жора і, зачиняючи за собою двері, попросив зателефонувати йому, коли вони звільняться.

За столом сидів чоловік трохи за сорок і, напускаючи на обличчя серйозний вигляд, відразу перейшов до тієї частини справи, яка належала до його компетенції.

Спочатку прочитав невеличку лекцію з важливості місії, яку виконує їхній медичний центр. Розповів, що сурогатне материнство існувало ще до нашої ери, тільки тоді, правда, замість штучного запліднення, вдавалися до традиційного.

– В античній Греції чоловіки надавали в оренду своїх дружин чоловікові з подружньої пари, у якій жінка була безплідною, – почав пояснювати доступнішою мовою лікар, побачивши здивовані очі клієнток. – Наймана жінка народжувала, а бездітна пара ставала законними батьками дитини. Стародавні ж єврейські жінки, будучи безплідними, вдавалися до послуг рабинь, яких запліднював чоловік бездітної дружини. У США близько тридцяти п'яти тисяч дітей уже народжені за допомогою сурогатного материнства, а в нас це явище ще тільки набирає обертів... – швидко завченою термінологією карбував лікар, поки його не зупинила Ді.

– Це все загальні фрази. Давайте ближче до справи, бо в нас час обмежений. Мусимо заробляти на хліб насущний старим перевіреним способом, – попросила вона, удаючи із себе ділову жінку.

– Гаразд. Тепер до справи, – спам'ятався лікар. – Треба заповнити правдиву анкету, щоб ми могли визначити, чи підходите ви для участі в нашій програмі. Ви хочете пройти анонімно чи за паспортними даними?

– Для початку не хотіли б на весь Київ світитися своїми намірами. Ви вже звикли до своєї роботи, а нам іще боязко й незвично, – за обох відповіла Діана.

– Тоді пишіть своє псевдо, під яким ви в нас будете працювати. Хочу вас запевнити, що ви в нас гарантовано отримаєте юридичний супровід, оплату всіх аналізів і медикаментів під час програми, безкоштовне медичне обстеження під час вагітності та пологів. І найголовніше, що вас турбує, – своєчасну виплату фінансової компенсації за участь у нашій програмі.

– І коли то можна розпочати? – подала голос Тамара.

– Так як ви в нас уперше, то після результатів детального медичного обстеження вашого здоров'я. Ми хочемо вбезпечити себе від проблем, які у випадку якихось захворювань репродуктивної системи можуть ускладнити нормальний перебіг вашої вагітності.

– А це довго?

– Протягом одного дня обстежать, сфотографують і будуть пропонувати вас потенційним купцям, тобто бездітним парам.

– А не може такого трапитися, що я виношу дитину, а клієнт відмовиться? – з острахом запитала Тамара, бо цього вона боялася найбільше.

– Такого в нашій практиці ще не було, але можемо в договорі окремим пунктом дописати, що така дитина відразу потрапить до притулку. Вас не змусять її забирати, – так переконливо, без найменшого жалю говорив лікар, ніби мова йшла не про людину, а якесь прибудне кошеня.

– Мене ще таке питання цікавить: куди я зможу подітися на останніх термінах вагітності? Щоб домашні не знали й людям очі не зривати.

– Для цього в нас є невелика, але пристойна садиба за містом. Про це вам доведеться домовлятися з паном, який вас сюди привів. Моя роль у програмі – домовитися, аби ви не порушували умов договору, і визначити душевну стійкість вашого організму. Хочу попередити, щоб ви жодним чином не прив'язувалися до чужої дитини, не розмовляли з нею, не співали колискових пісень, бо потім захочете залишити її собі. Такого вам ніхто не дозволить зробити, але потім матимете великий психічний стрес. Ми жаліємо своїх клієнтів і хочемо, щоб вони ще не раз ставали учасниками програми, – застерігав лікар, і хотілося вірити, що він знає про це не тільки з інструкції. – А тепер переглянемо ваші анкети.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=65896838&lfm=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.